

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 120 ■ ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1992 ■ ΑΔΑΡ Β' - ΝΙΖΑΝ 5752

Ο αιώνας μας

Του ΜΑΝΩΛΗ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ

Ο δέουμε προς το τέλος του εικοστού μεταχριστιανικού αιώνα, μέσα σε μιαν απροσδόκητη σύγχυση. Η μεγάλη υπερδύναμη της Ανατολικής Ευρώπης, η ΕΣΣΔ, διαλύθηκε από τη μια μέρα στην άλλη και κανένας δεν μπορεί να προβλέψει το μέλλον των ανεξάρτητων δημοκρατιών που δημιουργήθηκαν στον γεωγραφικό χώρο της. Κοντά σ' αυτήν, ένα άλλο μικρότερο πολυεθνικό κράτος, η Γιουγκοσλαβία, αποσυντίθεται σε μικρότερα, ανεξάρτητα εθνικά κρατίδια. Η λεγόμενη Ευρώπη του υπαρκτού σοσιαλισμού έπαψε να υπάρχει και τα κομμουνιστικά κράτη που την απαρτίζουν, βιάζονται να περάσουν στη λεγόμενη ελεύθερη αγορά, με άλλα λόγια στον καπιταλισμό που ήταν ως τώρα θανάσιμος εχθρός τους. Σπάνια στην ευρωπαϊκή ιστορία είχαμε τέτοιες ριζικές, επαναστατικές θα μπορούσε να τις αποκαλέσει κανείς, μεταβολές μέσα σε τόσο σύντομο διάστημα.

Ίσως δεν προσέξαμε πως μια ακόμη ιστορική μεταβολή, πολύ πιο καιρία, συντελέστηκε με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Έπαψαν να υπάρχουν πια στην Ευρώπη οι αυτοκρατορίες που αιώνες ολόκληρους κυβερνούσαν τους λαούς της. Αρχίζοντας από την αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου περάσαμε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία που συνεχίστηκε ως Βυζαντινή, για να καταλυθεί από την Οθωμανική, που κι αυτή διαλύθηκε στις αρχές του αιώνα μας. Στη Δυτική Ευρώπη οι αυτοκρατορίες των Φράγκων, η Αυστροουγγρική και στα νεότερα χρόνια οι υπερπόντιες αυτοκρατορίες που δημιουργήθηκαν με την ανακάλυψη και την κατάκτηση νέων χωρών στις άλλες ηπείρους και έπαψαν να υπάρχουν ύστερα από τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο. Θα έλεγε κανείς πως το Πνεύμα της Ιστορίας του Hegel έβρισκε τη δικαιοσύνη του ή πως οι αρχές της Δημοκρατίας, που οδήγησαν στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, οδήγησαν αναγκαστικά και στον σεβασμό των εθνικών δικαιωμάτων, που μπορούν να θεωρηθούν επέκταση των πρώτων.

Είναι δύσκολο στα άτομα που ζουν τα ιστορικά γεγονότα να τα κρίνουν και να τα αξιολογήσουν με νηφάλια κρίση και με κριτήρια που υπερβαίνουν τα στενά όρια της καθημερινής τους ζωής. Η απόσταση του χρόνου είναι απαραίτητη για να θεωρήσει κανείς το σύνολο και τη σημασία του ιστορικού γίγνεσθαι, όπως είναι αναγκαία η απόσταση του χώρου για να δει κανείς το δάσος και όχι μονάχα κάποια από τα δέντρα που το απαρτίζουν. Όσοι λοιπόν ζήσαμε μέσα σ' αυτόν τον αιώνα, παρακολουθήσαμε τα γεγονότα που συντελέστηκαν το ένα μετά το άλλο, δοκιμάσαμε τις οδυνηρές συχνά συνέπειές τους, αντιδράσαμε σ' αυτά ο κα-

θένας με τον τρόπο του, αλλά δεν επιχειρήσαμε ίσως μια γενική θεώρησή τους και εκτίμησή τους. Θα ήταν ίσως αλαζονικό να επιχειρήσω σ' ένα σύντομο κείμενο μια τέτοια προσπάθεια. Όμως θα τολμήσω να μεταφέρω εδώ κάποιες προχειρές έστω σκέψεις και κρίσεις για τη θέση και τη συμβολή των ιστορικών γεγονότων που συντελέστηκαν στον εικοστό αιώνα, στον αιώνα μας, στην ιστορία του ανθρώπου.

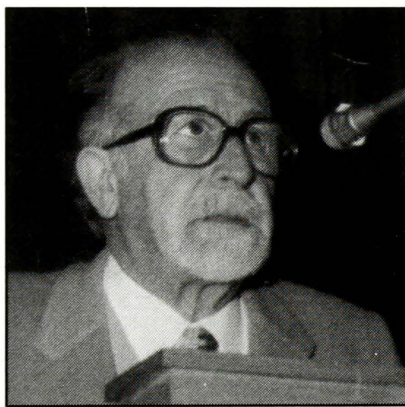
Κυρίαρχα ιστορικά γεγονότα του 20ού αιώνα στάθηκαν οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, του 1914 - 18 και του 1939 - 45. Υποθέτω πως αν ο Θουκυδίδης ζούσε σήμερα, θα μιλούσε για τον παγκόσμιο πόλεμο του εικοστού αιώνα που άρχισε το 1914, διακόπηκε το 1918 και συνεχίστηκε το 1939 με τις ίδιες σχεδόν εμπόλεμες δυνάμεις, ενώ στο μεταξύ μικρότερες περιφερειακές συρράξεις συνέχιζαν τον μεγάλο πόλεμο που σταμάτησε και ετοιμάζαν αυτόν που θα άρχιζε σε λίγο.

Το τέλος της πρώτης φάσης του πολέμου αυτού σηματοδεύτηκε από μια κοσμοϊστορική επανάσταση στη Ρωσία, την Οκτωβριανή, που κατέλυσε ένα τυραννικό καθεστώς αιώνων και επαγγέλθηκε το όνειρο για ισότητα όλων των ανθρώπων, για κοινωνική δικαιοσύνη και για πανανθρώπινη φιλία και ειρήνη. Όμως παράλληλα και σε αντίθεση με αυτό το νέο καθεστώς δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη δύο άλλα, το φασιστικό στην Ιταλία και το ναζιστικό στη Γερμανία, που βασιζόμενες σε ταυτόσημες σχεδόν θεωρητικές αρχές και δεν έκρυβαν τον τυραννικό τους χαρακτήρα. Το ένα

μάλιστα απ' αυτά, το ναζιστικό, έθεσε ως έναν από τους κύριους στόχους του την εξόντωση των Εβραίων. Όταν λοιπόν το 1939 άρχισε ξανά τον πόλεμο και κατόρθωσε μέσα σε δύο χρόνια να υποτάξει όλη σχεδόν την Ευρώπη, πραγματοποίησε το αποτρόπαιο σχέδιό του. Έξι εκατομμύρια Εβραίοι από όλη την Ευρώπη θανατώθηκαν στα κρεματόρια της Γερμανίας. Ποτέ ως τότε δεν είχε γίνει στην ιστορία ένα τόσο φριχτό και απίστευτο έγκλημα, ούτε από αυτούς που θεωρούσαμε βάρβαρους και αδιάστατους κατακτητές. Και αυτό μέσα στην καρδιά της "πολιτισμένης" Ευρώπης, στη χώρα του Γκαίτε και του Μπετόβεν, του Καντ και του Χέγκελ.

Ο πόλεμος τελείωσε με ήττα των φασιστικών και ναζιστικών δυνάμεων. Όμως στην Ασία υπήρχε και ο τρίτος σύμμαχός τους, οι Ιάπωνες, που άρχισε τον πόλεμο με μιαν άνανδρη και ύπουλη επίθεση στον αμερικανικό ναύσταθμο του Περλ Χάρμπορ και τον συνέχιζε με υπομονή και σκληρότητα. Και τότε η ανθρωπότητα γνώρισε την εωσφορική λάμψη του πιο καταστροφικού όπλου που κατόρθωσε να ε-

Συνέχεια στη σελ. 30

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Θεσσαλονίκη. Βίλλια Αλατινί (Σήμερα στεγάζει την Νομαρχία). Έργο του αρχιτέκτονα Vitaliano Poselli (1896).

Αρχαίαι Εβραϊκάί Μαρτυρίαι περί της Ελληνικότητας της Μακεδονίας

Του ΑΣΕΡ Ρ. ΜΩΥΣΗ

Ευχαριστώ την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών δια την τιμητικήν πρόσκλησιν, ὅπως διαπραγματευθῶ ἀπὸ το βῆμα τοῦτο το θέμα των αρχαίων εβραϊκῶν μαρτυριῶν περὶ της ἐλληνικότητος της Μακεδονίας. Ευχαριστῶ ἐπίσης τον καθηγητὴ κ. Φραγκίστον δια την ευγενή παρουσίαν μου πρὸς υμᾶς, ὡς και ὅλους σας, διότι με ἐτιμήσατε με την ἐδῶ παρουσίαν σας. Πρὸς καθυσχάσιν σας προειδοποιῶ ὅτι ἡ ομιλία μου δεν θα διαρκέσῃ περισσότερον ἀπὸ 50 το πολὺ λεπτά της ὥρας.

Πρὶν ἢ επικαλεσθῶ τας περὶ της ἐλληνικότητος της Μακεδονίας αρχαίας εβραϊκὰς μαρτυρίας, εἶναι ἀνάγκη να ἐιδικεύσω ποῖαι εἶναι αἱ πηγαι ἀπὸ τας οποίας πρόκειται να τας ἀρυσθῶ. Ἡ ἀρχαία εβραϊκὴ φιλολογία ἔχει δύο βασικάς πηγὰς: τὴν Ἱερὰν Βίβλον και τὸ Ταλμούδ. Ὡς Ἱερὰ Βίβλος, ἐν στενῇ ἐννοίᾳ θεωροῦνται τὰ πέντε βιβλία της Πεντατεύχου, δηλαδὴ τὰ βιβλία της Γενέσεως, της Εξόδου, του Δευτερονομίου, του Λευιτικῆς και των Αριθμῶν ἢ των Παραλειπομένων. Ἐν ευρυτέρᾳ ὁμως ἐννοίᾳ, ὡς Βίβλον νοοῦμεν τὰ 24 βιβλία τὰ περιλαμβανοντα, ἐκτὸς της Πεντατεύχου και τὰ λεγόμενα Ἀγιογράφα, ἤτοι τους Προφήτας, τους Ψαλμούς, τον Εκκλησιαστήν, τας Παροιμίας Σολομώντος κ.λπ. Ἐξ ἄλλου, Ταλμούδ εἶναι το ογκώδες μεταβιβλικὸν σύγγραμμα το περιέχον το σύνολον της ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας, ἡ οποία ἐγένετο ἐπὶ της Ἱερᾶς Βίβλου ἀπὸ τους ραββίνους και τας ραββινικάς σχολάς. Δεδομένου δε ὅτι ἡ ἐπεξεργασία αὐτὴ δεν εἶχε στενῶς ἐρμηνευτικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ ἐπεξετάθη ἐπὶ ποικίλης και ἀναριθμήτου ἄλλης ὕλης, ιστορικῆς, γεωγραφικῆς, κοινωνιολογικῆς, υγειοδιατητικῆς και ἀστρολογικῆς ἀκόμη, δεν εἶναι περιέργον ὅτι και τὸ Ταλμούδ ἡμπορεῖ να μας βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐρευνάν μας.

Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπίσης ὅπως, προεισαγωγικῶς, λεχθῶν ὀλίγα πινὰ ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν συντάξεως των αρχαίων αὐτῶν εβραϊκῶν πηγῶν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν χρονολογίαν συντάξεως των βιβλίων της Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ γνώμαι των θεολόγων συγκρούονται με ἐκείνας των ἐλευθεροφρόνων κριτικῶν. Διότι οἱ θεολόγοι, ἐκ

σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱερότητα των κειμένων και υποχρεωμένοι να ἀκολουθοῦν τὴν ἱερὰν παράδοσιν, ἀνάγουν τὴν χρονολογίαν συγγραφῆς των ἱερῶν αὐτῶν κειμένων, εἰς ἐποχὰς πολὺ μεταγενεστέρας. Οἱ τολμηρότεροι μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς κατέρχονται μέχρι του 6ου και του 5ου π.Χ. αἰῶνος, δηλαδὴ εἰς τὴν μετὰ τὴν παλινόσθησιν ἐκ της αιχμαλωσίας της Βαβυλώνης περίοδον του ιστορικοῦ βίου του εβραϊκοῦ λαοῦ. Εἰδικότερον ὅσον ἀφορὰ τὸ βιβλίον των προφητιῶν του Δανιήλ, το οποίον και θα επικαλεσθῶ ἐν συνεχείᾳ της ομιλίας μου, οἱ ἐλεύθεροι ἐρμηνεύται ἰσχυρίζονται ὅτι τοῦτο ἐγράφη τουλάχιστον ἐν μέρει, μετὰ τὴν ἐκστρατείαν του Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἀλλὰ ἐὰν τοιαύτη υφίσταται διχογνωμία ὡς πρὸς τὴν ἀκριβή ἡλικίαν των βιβλίων της Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁμοφωνία επικρατεῖ ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν συντάξεως του Ταλμούδ. Θεολόγοι και ἐλεύθεροι κριτικοὶ συμφωνοῦν, ὅτι ἡ σύνταξις αὐτοῦ ἤρχισε τον 2ον π.Χ. αἰῶνα και ἐτερματίσθη τον 5ον μ.Χ. τοιοῦτον. Ἔτσι το περιεχόμενόν του καλύπτει μίαν μεγάλην χρονικὴν περίοδον 700 περίπου ἐτῶν.

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τὰ ὡς ἱερὰ θεωρούμενα ἀρχαία εβραϊκὰ κείμενα της Βίβλου και του Ταλμούδ, ἡ ἀρχαία εβραϊκὴ φιλολογία περιέχει και ἄλλα, ἐστερημένα ἱεροῦ χαρακτήρος. Τοιαῦτα εἶναι ἰδίως τὰ συγγράμματα των ἐλληνιστῶν Ἰουδαίων της Ἀλεξάνδρειας, ἤτοι του ιστορικοῦ Φλαβίου Ἰωσήπου και του φιλοσόφου Φίλωνος του νεοπλατωνικοῦ ὡς και μεταγενέστεραι τοῦτων συγγράφαι Εβραίων φιλοσόφων και ιστορικῶν.

Ἀπόκειται ὁθεν εἰς ἡμᾶς να ἀναδιψήσωμεν τας ἀρχαίας αὐτάς εβραϊκὰς πηγὰς, δηλαδὴ της Παλαιᾶς Διαθήκης, του Ταλμούδ, των ἐλληνιστῶν Ἰουδαίων συγγραφέων και των μεταγενέστερων τοιοῦτων, δια να ἴδωμεν ἐὰν και ποῖων αἱ πηγαι αὐται λαμβάνουν θέσιν εἰς τὸ ζήτημα που πρόκειται να ἐρευνήσωμεν.

Ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν κυριωτάτην και βασικὴν αὐτὴν πηγὴν και το πρωταρχικόν θεμέλιον της ἰουδαϊκῆς θρησκείας και φιλολογίας, θεμέλιον που δεν εἶναι ὀλιγότερον ἱερὸν και εὐλαβές και δια τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, εὐρίσκομεν μαρτυ-

ΕΒΡΑΪΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ρίας περί του αρχαίου εθνολογικού χαρακτήρος της Μακεδονίας εις τα βιβλία των Προφητών Δανιήλ και Γιοέλ (ελληνιστι Ιωήλ) ως και εις τα απόκρυφα βιβλία των Μακκαβαίων.

Εις το κεφάλαιον 8ον του εβραϊκού κειμένου του προφητικού βιβλίου του Δανιήλ περιέχεται η εξής φράσις: "*Aryil Asher raita, baal akarnayim, malhi madây, ou parâs. Veafir a sair meleh yavan*".

Την περικοπήν αυτήν οι Εβδομήκοντα μετέφρασαν εις την κοινήν Ελληνικήν διάλεκτον ούτω: "*Ο κριός ον είδες, ο έχων τα κέρατα, βασιλεύς Μήδων και Περσών. Ο τράγος των αιγών, βασιλεύς Ελλήνων*".

Κατά τους θεολόγους, Ιουδαίους και Χριστιανούς, ο Προφήτης Δανιήλ φέρεται ακμάσας τον 6ον αιώνα. Εάν, συνεπώς, θεωρήσωμεν ως ορθήν την εκδοχήν αυτήν, έχομεν πρώτην μαρτυρίαν επί του ερευνουμένου θέματος αναγομένην εις χρονολογίαν απέχουσαν από ημάς κατά 26 ολοκλήρους αιώνας. Κατά τους ελευθέρους όμως ερμηνευτάς, το βιβλίον του Δανιήλ, ή τουλάχιστον το ανωτέρω παραπεθέν χωρίον, εγράφη πολύ μεταγενεστέρως και δη κατά τον 2ον π.Χ. αιώνα. Εάν ήθελε δοθῇ προτίμησις εις την τελευταίαν αυτήν γνώμην, η μαρτυρία που μας ενδιαφέρει απέχει από ημάς κατά τι ολιγώτερον, ήτοι 22 μόνον αιώνας. Ούτως όμως ή άλλως αναμφισβήτητον απομένει ότι έχομεν προ ημών μίαν αρχαιοτάτην εβραϊκήν μαρτυρίαν δεχομένην τον από πολλών αιώνων ανεγνωρισμένον ελληνικόν χαρακτήρα του εδαφικού χώρου του φέροντος το όνομα Μακεδονία. Το περιεχόμενον της μαρτυρίας αυτής είναι εν προκειμένω σαφές και η αποδεικτική της δύναμις αναμφισβήτητος. Διότι, ως είναι γνωστόν, οι προβάλλοντες ακόμη αντιρρήσεις περί της κατά τους αρχαίους χρόνους ελληνικότητος της Μακεδονίας, το πράττουν αμφισβητούντες ή διεκδικούντες υπέρ εαυτών την εθνολογικήν καταγωγήν του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Εφόσον λοιπόν ο Προφήτης Δανιήλ εις το ανωτέρω αναφερθέν απόσπασμα του οράματός του οραματίσθη την μέλλουσαν κατάλυσιν του Περσικού κράτους υπό Βασιλέως των Ελλήνων, το δε όραμα τούτο επραγματοποιήθη το έτος 334 π.Χ. υπό του Μακεδόνο Βασιλέως Αλεξάνδρου, έπεται ευθέως ότι ο Αλέξανδρος ανεγνωρίσθη ως Βασιλεύς Έλλην και κατ' ακολουθίαν και η μακεδονική του πατρίς ανεγνωρίσθη έ-

κτοτε υπό του Προφήτου ως χώρα ελληνική.

Ως προείπον, δεν υφίσταται ομοφωνία περί του αν το χωρίον αυτό του Προφήτου εγράφη προ ή μετά την εκστρατείαν του Μακεδόνο ηγεμόνο εις την Ασίαν. Αλλά και την ελάχισσαν γνώμην εάν υιοθετήσῃ κανείς, θέτων ούτω εν αμφιβολία τον προφητικόν του βιβλίου χαρακτήρα, και προσδίδων εις αυτό ιστορικήν μόνο μαρτυρίαν και πάλιν κατ' ουδέν εξασθενεί η αποδεικτική δύναμις της μαρτυρίας αυτής, αφού και οι αυστηρότεροι κριτικοί δεν τοποθετούν την συγγραφήν του χωρίου εις χρόνον μεταγενέστερον του 2ου προ Χριστού αιώνο. Και είναι, δια την περίπτωσιν που ερευνώμεν το ιστορικόν αυτό ντοκουμέντο ιδιαζούσης σπουδαιότητος, τόσο δια την αρχαιότητά του όσον και δια την κατά πάντα αμερόληπτον και απροκατάληπτον προέλευσίν του. Αξία σημειώσεως είναι εν προκειμένω και η εξής λεπτομέρεια: Το κείμενον του βιβλίου του Προφήτου Δανιήλ διεσώθη μέχρις ημών γραμμένον, εν μέρει μεν εις την εβραϊκήν γλώσσαν, εν μέρει δε εις την αραμαϊκήν διάλεκτον, η οποία ωμιλείτο εις την Παλαιστίνην κατά τους ελληνιστικούς χρόνους. Η παράγραφος όμως της προφητείας την οποίαν παρέθεσα προ ολίγου, η περιέχουσα το όραμα περί καταλύσεως της περσικής αυτοκρατορίας υπό "*Meleh Yavan*", τούτέστιν υπό Έλληνος Βασιλέως, περιέχεται εις το μέρος του βιβλίου που είναι γραμμένον εις την γνήσιαν εβραϊκήν διάλεκτον, γεγονός που έρχεται εις ενίσχυσιν και της γνησιότητος και της παλαιότητος αυτής. Ημπορούμεν συνεπώς εν πάση ιστορική συνειδήσει να διαπιστώσωμεν ότι η Παλαιά Διαθήκη δια στόματος ή άλλως δια της γραφίδος του Προφήτου Δανιήλ αναγνωρίζει την Μακεδονίαν ως χώραν ελληνικήν, τον μεγαλουργόν βασιλέα της χώρας αυτής, Αλέξανδρον τον Μέγαν, ως Βασιλέα Έλληνα και το βασίλειόν του ως βασίλειον ελληνικόν.

Ο Προφήτης Γιοέλ - Ιωήλ ο οποίος κατά τον επίτιμον καθηγητήν της Εισαγωγής εις την Παλαιάν Διαθήκην εις το Πανεπιστήμιον των Αθηνών κ. Μηρασιώτην ήκμασε τον 9ον ή τον 8ον αιώνα π.Χ., έρχεται συνεπικουρος εις τον συνάδελφόν του Προφήτην Δανιήλ. Πράγματι, εις το Κεφάλαιον 3 παράγραφος 6 της Προφητείας του Ιωήλ ευρίσκομεν την εξής χαρακτηριστικήν μαρτυρίαν: "*Ou bene yehuda ou bene yerushalaïm machartem lebené ayavanim*", ήτοι τα τέκνα του Ιουδά και τα τέκνα της Ιερουσαλήμ επωλήσατε εις τους

**Αγάλμα νεαρού
Μακεδόνα ιππέα.**

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ιούς των Ελλήνων". Εδώ ο Ιωήλ φέρεται προφητεύων, 5 ή 6 αιώνας πρότερον, την σημειωθείσαν εν Ιουδαία κατά την εποχήν των Επιγόνων τάσιν μερίδος Ισραηλιτών όπως απομακρυνθούν των τοπικών ηθών και εθίμων και προσεταιρισθούν τα ελληνικά τοιαύτα. Δεν λαμβάνομεν αυτήν την στιγμήν θέσιν εις την έριδα των κριτικών περί του πότε ακριβώς εγράφη το βιβλίον του Προφήτου αυτού και περί του αν το περιεχόμενόν του είναι αληθώς προφητικών ή απλώς διηγηματικών. Αλλά και την άποψιν των απαρνουμένων τον προφητικόν χαρακτήρα και εάν υιοθετήσει κανείς, άγεται εις το να δεχθής ότι το βραδύτερον κατά την εποχήν των Επιγόνων οι Ιουδαίοι ανεγνώριζον τους τελευταίους αυτούς ως Έλληνας και συνεπώς την χώραν εκ της οποίας είχαν ούτοι ορμηθή, ως ελληνικήν.

Ο καθηγητής της Παλαιάς Διαθήκης εις το Πανεπιστήμιον του Λονδίνου κ. George Box υποστηρίζει με επιμονήν ότι ένα χωρίον του Προφήτου Αβακούμ, ακμάσαντος τον 7ον π.Χ. αιώνα, αναφέρεται εις τους Ελληνομακεδόνας διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Πράγματι, εις το Κεφάλαιον Β παράγραφος 5 της προφητεί-

ας αυτής περιέχεται η ασαφής και δυσερμήνευτη φράσις: "*Ve af ki ayayin boghed ghever yair*". Η φράσις αυτή του αρχαίου εβραϊκού μασσοριτικού κειμένου είναι τόσον ασαφής και δυσερμήνευτος, ώστε οι μεν Εβδομήκοντα την μετέφρασαν μεταφορικώς και σχεδόν αυθαιρέτως με την φράσιν: "ο δε κατοιόμενος και καταφρονητής, ανήρ αλαζών", αποφυγόντες δηλαδή καθ' ολοκληρίαν να μεταφράσουν την εβραϊκήν λέξιν "yayin", η οποία σημαίνει "οίνον". Η μετάφρασις της Βρεταννικής Βιβλικής Εταιρείας κατά την οποίαν "και μάλιστα είναι προπετής εξαιτίας του οίνου, ανήρ αλαζών", αποδίδει μεν επακριβώς την λέξιν "yayin" με την λέξιν "οίνον", αλλά αφήνει την όλην περικοπήν χωρίς νόημα. Ενώπιον της δυσχερείας αυτής, ο καθηγητής Μποξ άγεται εις το να υποστηρίξη ότι το αρχικόν εβραϊκόν κείμενον δεν περιείχε την λέξιν "yayin", δηλ. "οίνον", αλλά την ομόηχον τοιαύτην "yavanim", η οποία σημαίνει εβραϊστί Έλληνες. Οι δεχόμενοι λοιπόν την άποψιν του Άγγλου καθηγητού και θεολόγου πρέπει να εύρουν και εις τον Προφήτην Αβακούμ μίαν επί πλέον μαρτυρίαν ότι αι αρχαίαι εβραϊκαί πηγαί ανεγνώριζον τους

ΕΒΡΑΪΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Μακεδόνας επήλυδας, τους εγκατασταθέντας εις την Μέσην Ανατολήν, ως αληθείς και γνησίους Έλληνας.

Η εβραϊκή παράδοσις δεν αναγνωρίζει τα βιβλία των Μακκαβαίων ως αποτελούμενα μέρος του "Tanah", δηλ. των 24 βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης. Τούτο δε διότι τα κείμενα αυτών δεν διεσώθηκαν εις την εβραϊκήν γλώσσαν, αλλά μόνον εις την ελληνικήν, δι' όπερ γεγονός και μόνον τούτα αποκαλούνται "απόκρυφα". Εν τούτοις, σύμφωνα με ανακοινώσεις που έγινεντο προ ολίγων μόλις ημερών, εις Ιερουσαλήμ, υπό του αρχαιολόγου καθηγητού κ. Yigal Yadin, ανευρέθησαν κατά τας τελευταίας ανασκαφάς εις το αρχαίον Ανάκτορον του Ηρώδου εν Μασσάδα της Ιουδαίας τεμάχια εβραϊκών περγαμηνών που περιέχουν μεταξύ άλλων και χωρία, εβραϊστί γραμμένα των βιβλίων των Μακκαβαίων. Από την αποκάλυψιν αυτήν προκύπτει ότι και τα λεγόμενα απόκρυφα βιβλία των Μακκαβαίων είχαν γραφή αρχικώς εις εβραϊκήν γλώσσαν, πράγμα που ίσως θ' ανατρέψει την δισχιστιήν μασσοριτικήν παράδοσιν. Αλλά εκείνο που ενδιαφέρει κυρίως την σημερινήν ομιλίαν δεν είναι εάν τα βιβλία των Μακκαβαίων είναι βιβλικά ή απόκρυφα, αλλά εάν και ταύτα περιέχουν συνηγορίαν περί του θέματος που ερευνώμεν. Διότι βιβλικά ή απόκρυφα ταύτα εγράφησαν οπωσδήποτε προ του 2ου π.Χ. αιώνος και συνεπώς μαρτυρούν, εάν μαρτυρούν, περί του θέματος μας.

Εις το Πρώτον βιβλίον των Μακκαβαίων και εις την παράγραφον 1 διαβάζομε τα ακόλουθα: *"Και εγένετο μετά το πατάξαι Αλέξανδρον τον Φιλίππου τον Μακεδόνα, ως εξήλθεν εκ της γης Χεττειμή και επάταξε τον Δαρείον βασιλέα Περσών και Μηδων και εβασίλευσεν αντ' αυτού πρότερος επί την Ελλάδα".* Σχολιάζοντες την περικοπήν αυτήν, συλλέγομεν τα εξής συμπεράσματα: 1) Ότι ο Αλέξανδρος ο Μακεδών αναγνωρίζεται ως βασιλεύς της Ελλάδος και 2) ότι ούτος εξήλθε, δηλαδή ωρμήθη εκ της γης Χεττειμή. Εις την Παλαιάν Διαθήκην και δη εις τα βιβλία των Χρονικών ως και εις τον Προφήτην Ιερειάν, οι Έλληνες ονομάζονται άλλοτε "Yavanim" και άλλοτε "Hetiim". "Hettiim" δε απεκαλούντο υπό των αρχαίων Εβραίων οι Έλληνες, από την αρχαίαν πόλιν Κίτιον της Κύπρου, τον σημερινόν Λάρνακα, τους οποίους φαίνεται λόγω της στενωτέρας γειτονίας, είχαν γνωρίσει οι Εβραίοι πριν έλθουν εις επαφήν και με τους Έλληνας αποίκους των Ιωνικών παραλίων της

Μικράς Ασίας, όποτε εκ της λέξεως Ίωνες επωνομάσθησαν και "Yavanim" πληθυντικός του "Yavan" = Ίων. Παρεμπιπτόντως όθεν σημειώ, ότι εάν επρόκειτο να κάμω ομιλίαν και περί της ελληνικότητος της Κύπρου, θα ήμπορούσα να επικαλεσθώ και την προσφυά αυτήν βιβλικήν μαρτυρίαν.

Και άλλα σχετικά με το θέμα μας μαρτυρία ενυπάρχουν εις τα βιβλία των Μακκαβαίων. Ούτω εις την παράγραφον 10 της Πρώτης Βίβλου αναγράφεται: *"Και εξήλθεν εξ αυτών ρίζα αμαρτωλός, Αντίοχος Επιφανής υιός του Αντιόχου βασιλέως. Και εβασίλευσεν εν έτει εκατοστώ και τριακοστώ και εβδόμω βασιλείας Ελλήνων".* Επίσης εις την παράγραφον 2 του βου Κεφαλαίου της ίδιας Βίβλου προστίθεται: *"Και το ιερόν εν αυτή πλούσιον σφόδρα και εκεί καλύμματα χρυσά και θώρακες και όπλα α κατέλιπεν εκεί Αλέξανδρος ο Φιλίππου βασιλεύς ο Μακεδών ως εβασίλευσε πρώτος εν τοις Έλλησι".*

Η έρευνά μας τώρα θα στραφή εις αναδίφησιν των ατελειώτων σελίδων του Ταλμούδ, του τεραστίου αυτού και παλαιότατου εβραϊκού In folio, του συγκεκριαλιούντος το σύνολον σχεδόν της εβραϊκής παντογνωσίας της εποχής του.

Το Ταλμούδ διηγούμενον την φιλικήν συνάντησιν του Μεγάλου Αλεξάνδρου με τον Αρχιερέα Σίμωνα τον Δίκαιον, κατά την είσοδόν του εις Ιερουσαλήμ το έτος 333 π.Χ. τον αποκαλεί "Alexander a Mockon Meleh Yavan", ήτοι "Αλέξανδρον τον Μακεδόνα, βασιλέα των Ελλήνων". Διηγείται επίσης το Ταλμούδ εις το Βιβλίον "Seder a dorot = Τάξις Γενεαλογιών", με πολλήν γλαφυρότητα, τον ακολουθον διάλογον που διημείφθη μεταξύ του νεαρού και μεγαλεπήβολου Έλληνος Ηγεμόνος και του Ιουδαίου Εθνάρχου "Shimon a Zadik = Σίμωνος του Δικαίου". Μεταφράζω τον διάλογον τούτον, λέξιν προς λέξιν, εκ της εβραϊκής:

"Και είδεν ο Αλέξανδρος ότι μεγαλειώδης ήτο ο Ναός και αγιότατος εις τα όμματα των Ιουδαίων. Και διενοήθη καθ' εαυτόν: Θα ζητήσω από τον Αρχιερέα όπως τοποθετήση την φυσιογνωμίαν μου μεταξύ της αιθούσης και του Βωμού. Και έπραξεν ο Αλέξανδρος ως διενοήθη. Και είπεν εις τον Σίμωνα τον Δίκαιον: Εφόσον εύρον χάριν εις τους οφθαλμούς σου, θέσον παρακαλώ την φυσιογνωμίαν μου μεταξύ του Ναού και του Βωμού. Και απήντησεν Σίμων ο Δίκαιος: Ο Θεός μας πρόσταγμα προσέταξεν εις ημάς, ίνα ουδεμία εικών και ουδέν άγαλμα τεθή εις τον Ιερόν Οί-

κον Αυτού. Εν τούτοις θα κάμωμεν εις σε, Βασιλεύ, έργον όπερ θα είναι μνήμα αιώνιον. Παν άρρεν τέκνον, το οποίον θα γεννηθή εις τους Ιερείς, τους απογόνους της φυλής Λεβή κατά το έτος τούτο, θα λάβη το ιδιόν σου όνομα "Αλέξανδρος". Και εισήχθη το όνομα Αλέξανδρος εν τω Ισραήλ εις μνήμην του από γενεάς εις γενεάν".

Πράγματι, εις την εβραϊκήν ονοματολογίαν, την τόσον θρησκευτικώς αυστηράν, επολιτογραφήθη έκτοτε το όνομα Αλέξανδρος ως όνομα εβραϊκόν, συναντώμενον, όχι μόνον μεταξύ των ελληνιστών Ιουδαίων της αρχαιότητος, αλλά και μεταγενεστέρας μέχρι των ημερών μας και δη και μεταξύ των συγχρόνων Εβραίων της Ελλάδος.

Και δεν είναι η ανωτέρω παραθεθείσα, η μοναδική ταλμουδική μνημόνευσις των Μακεδόνων των εγκατασταθέντων εις την Μέσην Ανατολήν, ως Ελλήνων το γένος. Εις το βιβλίον "Meggillath Taanith" κεφάλ. ια αναφέρεται: "Vayshlah gaskalgas meleh yavan tzelamim leamid bemikdash adonai = Και απέστειλεν ο Gaskalgas Βασιλεύς των Ελλήνων εικόνας δια να τοποθετηθούν εις τον Ναόν του Κυρίου". Δεν γνωρίζομεν βέβαια ποίον Έλληνα Βασιλέα υπονοεί το Ταλμουδικόν κείμενον υπό το όνομα Gaskalgas, αλλ' εκείνο που μας ενδιαφέρει εν προκειμένω είναι ότι τον αναγνωρίζει ως Έλληνα.

Εις το ίδιον βιβλίον του Ταλμούδ "Meggillath Taanith" κεφ. β περιέχεται και η εξής φράσις: "Vayi ben ghedoud ayavanim anilchamim im bene Israel ish echad ousmmo nicanor = Και ήτο μεταξύ των Ελλήνων, των πολεμούντων τα τέκνα του Ισραήλ, άνθρωπος τις ονόματι Νικάνωρ". Γνωρίζομεν από την ιστορίαν της εποχής εκείνης όπι εις των στρατηγών του Σελευκίδου Βασιλέως Αντιόχου του Επιφανούς, ο οποίος είχε σταλή εις την γην του Ισραήλ με εντολήν να καταλύση την εβραϊκήν θρησκείαν και να την αντικαταστήση με την ειδωλολατρείαν, ωνομάζετο Νικάνωρ.

Θα ημπορούσα να επικαλεσθώ και να παραθέσω σωρείαν άλλων χωρίων των Ταλμουδικών κειμένων εις τα οποία τόνον ο Αλέξανδρος, όσον και οι Επίγονοι Σελευκίδαι και Πτολεμαίοι, αναγνωρίζονται ως Έλληνες και η γενέτειρα μακεδονική των πατρίς, ως χώρα ελληνική. Ιδιαίτερας πάντως σημασίας είναι το περιστατικόν όπι εις τας πλείστας των περιπτώσεων κατά τας οποίας γίνεται μνεία του Αλεξάνδρου, ούτος αποκαλείται εβραϊστί:

"Alexander a Mokdon meleh Yavan", ήτοι "Αλέξανδρος ο Μακεδών, Βασιλεύς της Ελλάδος".

Αφήνω όμως το Ταλμούδ, δια να φέρω ενώπιόν σας άλλας συγκλινούσας εβραϊκάς μαρτυρίας περιεχομένας εις το διασώθεν μέχρις ημών σύγγραμμα του περιφήμου ελληνιστού Ιουδαίου συγγραφέως του 1ου μ.Χ. αιώνος Φλαβίου Ιωσήπου ή εβραϊστί Yosseph ben Matatia, ήτοι Ιωσήφ υιού του Ματαθία. Τρεις είναι αι συγγραφαι του ελληνίζοντος τούτου Ιουδαίου ιστορικού και δη η "Ιουδαϊκή Αρχαιολογία", ο "Ιουδαϊκός Πόλεμος" και το "Κατά Απίωνος ή περί Αρχαιότητος Ιουδαίων", απολογητικόν του έργου.

Ερευνών κανείς τας ανωτέρω συγγραφάς, άγεται εις το συμπέρασμα ότι ο Ιώσηπος οσάκις λαμβάνει αφορμήν να αναφερθή εις τους Έλληνας ή τους Μακεδόνας και εις την Ελλάδα ή την Μακεδονίαν, ουδεμίαν κάμνει αντιδιαστολήν ή διάκρισιν μεταξύ των ονομασιών τούτων και χρησιμοποιεί αδιακρίτως άλλοτε την μίαν και άλλοτε την άλλην, θεωρών τουτέστιν τους Μακεδόνας ως Έλληνας και τους Έλληνας ως Μακεδόνας.

Θα παραθέσω μερικάς από τας πλείστας αυτάς μνημονεύσεις που εσταχυολόγησα από το σύγγραμμα της "Ιουδαϊκής Αρχαιολογίας", που αποδεικνύουν την ακρίβειαν της ιστορικής μου διαπιστώσεως. Ιδού αύται:

Βίβλος 11η, § 337: "Δειχθείσης δ' αὐτῷ της Δανιήλου Βίβλου εν η τινά των Ελλήνων καταλύσειν την των Περσών αρχήν εδηλούτο...". Εδώ δηλ. ο Ιώσηπος, ιστορών την κατά την είσοδον του Μεγάλου Αλεξάνδρου εις Ιεροσόλυμα το έτος 333 π.Χ. επίδειξιν υπό του Μεγάλου Αρχιερέως του χωρίου του βιβλίου του Προφήτου Δανιήλ προφητεύσαντος ως προανέφερα, την υπό Έλληνος Βασιλέως μέλλουσας να συμβή κατάλυσιν του Περσικού κράτους, αναγνωρίζει και αυτός τον Αλέξανδρον ως Έλληνα.

Βίβλος 8η, § 61: "Της δ' οικοδομής του Ναού Σολωμών ήρξατο το τέταρον έτος ήδη της βασιλείας έχων, μηνί δευτέρῳ, ον Μακεδόνες μεν Αρτεμίσιον καλοῦσι, Εβραίοι δε Ιγιάρ...". Εδώ δηλ. ο Ιώσηπος ονομάζει τους Έλληνας Μακεδόνας.

Βίβλος 8η, § 95: "Περιέβαλε δε του Ναού κύκλῳ, γείσιον μεν κατά την επιχώριον γλώτταν, θριγκόν δε παρ' Έλλησιν λεγόμενον". Όπως βλέπομεν εις την τελευταίαν αυτήν ευκαιρίαν ο Ιουδαίος ιστο-

ΕΒΡΑΪΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΕΒΡΑΪΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ρικός κάμνει χρήσιν της ονομασίας Έλληνες αντί της τοιαύτης Μακεδόνες ως συνωνύμου.

Ιδού και άλλα χωρία του ιδίου συγγράμματος επιμαρτυρούντα την χρησιμοποιομένην συνωνυμίαν Ελλήνων και Μακεδόνων.

Βίβλος 8η, § 100: "Περιαγγελθείσης της εις τα Ιεροσόλυμα πάσιν αφίξεως, εβδόμῳ μηνί μόλις συνίασιν, ὑπὸ μεν επιχωρίων Τισορί, ὑπὸ δε των Μακεδόνων Υπερβεραϊτέρῳ λεγομένῳ...".

Βίβλος 8η, § 154: "Ταύτην μεν την πόλιν οικοδομήσας και τείχεσιν οχυρωτάτης περιβαλὼν Θαδάμωνα ὠνόμασε και τοῦτ' ἐτι νυν καλεῖται παρὰ τοῖς Σύρροις, οἱ δ' Ἕλληνες αὐτήν προσαγορεύουσι Παλμύραν".

Βίβλος 11η, § 109: "Ἐνοτάσης δε της των ἀζύμων εορτῆς μηνί τῷ πρώτῳ καμέ Μακεδόνας Ξανθικῷ λεγομένῳ, κατὰ δε ἡμᾶς Νισάν συνερρῦη πας ὁ λαὸς εκ των κωμών εις την πόλιν".

Βίβλος 8η, § 312: "Τριακοστῷ δ' ἔτει της Ασάνου βασιλείας ἤρξεν Αμαρίνος ἐπὶ δώδεκα, τοῦτων τα μεν ἐν ἐν Θαρσῇ πόλει, τα δε λοιπὰ ἐν Σεμαρεῶνι λεγομένη πόλει, ὑπὸ δ' Ἑλλήνων Σαμαρεία καλουμένη".

Βίβλος 11η, § 148: Συνήλθον οἱ εκ της Ιούδα φυλῆς και Βενιαμίνιτιδος ἐν τρισὶν ἡμέραις εἰκάδι του ἐνάτου μηνός, ὡς κατὰ μεν Εβραίους Χισλέβ, κατὰ δε Μακεδόνας, Απελλαῖος καλεῖται".

Βίβλος 10η, § 273: "...τον δε τράγον δηλοῦν ὡς ἐξ Ἑλλήνων τις βασιλεύων ἔσται ὡς τῷ Πέρσῃ συμβαλὼν δις κρατήσῃ τη μάχῃ και παραλήψεται την ηγεμονίαν πάσαν".

Βίβλος 11η, § 286: "και γαρ του δωδεκάτου μηνός τη τρισκαιδεκάτῃ ὡς κατὰ μεν Εβραίους Αδάρ καλεῖται, κατὰ δε Μακεδόνας Δύστρος...".

Βίβλος 11η, § 184: "...ταῦτα μεν οὖν ἐπὶ Ξέρξου βασιλείῳς ἐγένετο, τελευτήσαντος δε Ξέρξου την βασιλείαν εις τον υἱὸν Ασῦηρον, ὃν Αρταξέρξην Ἕλληνες καλοῦσι, συνέβη μεταβῆναι".

Βίβλος 12η, § 322: "την δ' ἐρήμωσιν του ναοῦ συνέβη γενέσθαι κατὰ την Δαυιήλου προφητείαν προ τετρακοσίων και οκτῷ γενομένην ἐτῶν, ἐδήλωσε γαρ ὅτι Μακεδόνες καταλύσουσιν αὐτόν".

Παρατηροῦμεν ὅτι ἐνὼ εις την προαναφερθεῖσαν § 273 της 10ης Βίβλου ὁ Ιῶσηπος αναφερόμενος εις την προφητείαν του Δαυιήλ ονομάζει τον μέλλοντα να καταλύσῃ το Περσικὸν κράτος Ἕλληνα, ἐδῶ επικαλούμενος και πάλιν την ἰδίαν προφη-

τείαν, τον αποκαλεῖ Μακεδόνα, διότι ὡς προεῖπομεν εις την συνειδησιν του Ιωσήπου αἱ δύο εθνολογικαὶ και γεωγραφικαὶ λέξεις εἶναι ταυτόσημοι και συνώνυμοι.

Θα ἀφῶσμεν τον Ιῶσηπον, αφοῦ μνημονεύσωμεν ἐν ἀκόμῃ χωρίῳ της Αρχαιολογίας του, το της Βίβλου 12 § 414, το ὁποῖον μας παρέχει μίαν ἐπὶ πλέον ιστορικὴν μαρτυρίαν περὶ της διαπιστώσεώς μας. Τοῦτο ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: "...τελευτήσαντος δε τοῦτου την αρχιερωσύνην ὁ λαὸς τῷ Ιούδα δέδωσιν, ὡς, ἀκούσας περὶ Ρωμαίων δυνάμεως και ὅτι καταπολεμήκασιν την τε Γαλατίαν και την Ἰβηρίαν και Καρχηδόνα της Λιβύης και προς τοῦτοις την Ελλάδα κεχείρωνται και τους βασιλεῖς Περσέα και Φίλιππον και τον μέγαν Αντίοχον, ἐγὼν φιλίαν προς αὐτοὺς πεποιησθαι". Ὁ Περσεὺς ἦτο, ὡς γνωστὸν, βασιλεὺς της Μακεδονίας ἀκράσας κατὰ το πρώτον ἡμῖς του 2ου π.Χ. αἰῶνος και ἦτο υἱὸς του Φιλίππου του Ε' τον ὁποῖον και διεδέχθη εις τον βασιλικὸν θρόνον κατὰ το ἔτος 178 π.Χ. Εἰς την ὑπὸ των Ρωμαίων κατὰκτησιν του ἑλληνικοῦ χώρου ὁ Εβραῖος ιστορικὸς περιλαμβάνει και τους Μακεδόνας αὐτοὺς βασιλεῖς μαζί με τον Μέγαν Αντίοχον καθόσον θεωρεῖ την Μακεδονίαν ὡς ἐπαρχίαν ἑλληνικήν.

Ταῦτα εἶναι τα δεδομένα τα ὁποῖα ἠντλήσα εκ της ἐρεῦνης μου των κειμένων του Ιωσήπου. Ἡθέλησα να ἀναδιφῶ και τας πραγματείας του ἐτέρου και σχεδὸν συγχρόνου του Ιουδαίου ἑλληνιστοῦ συγγραφέως, του νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου Φίλωνος του Αλεξανδρέως, δια τον ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον το γνωστὸν: "ἡ Φίλων πλατωνίζει, ἡ Πλάτων φιλωνίζει". Ἀλλὰ ὁ Φίλων δεν ὑπῆρξε ιστορικὸς και τα ἔργα του ἀφιερωμένα εις την φιλοσοφικὴν θεολογίαν και μεταφυσικήν, δεν του ἔδωσαν προφανῶς ἀφορμὴν και ευκαιρίαν να μας ἀφήσῃ και αὐτὸς ἀδράς ιστορικὰς μαρτυρίας ἐπὶ του θέματος που μας ἀπασχολεῖ αὐτή την στιγμὴν. Οὐάκις ἐν τοῦτοις ὁ Φίλων εὐρίσκει ευκαιρίαν, εις τας φιλοσοφικὰς του μελέτας, να υπαινιχθεῖ την ἑλληνικὴν καταγωγὴν των Μακεδόνων, το πράττει παρρησία, εἴτε διαχωρίζων γενικῶς το Πανελλήνιον ἀπὸ το Βαρβαρικόν, εἴτε κατονομάζων εἰδικῶς τους Μακεδόνας και τον Βασιλέα Αλεξάνδρον ὡς Ἕλληνας. Οὕτω εις το φιλοσόφημά του "Περὶ του πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλευθέρων", ἀναφέρων την ἀπόπειραν του Αλεξάνδρου ὅπως πειθαναγκάσῃ τον Ἰνδὸν γυμνοσοφιστὴν Κάλανον ὅπως συναποδημήσῃ μετ' αὐτοῦ εις την Ελλάδα, ἱστορεῖ τα ἐξῆς: "Ἀλέξανδρος γοῦν ὁ Μα-

κεδών βουλόμενος επιδείξασθαι τη Ελλάδι την εν τη Βαρβάρω σοφίαν... παρεκάλει τον Κάλανον συναποδημείν... Ως δε ουκ έπειθεν "Αναγκασθείση" έφη, "συνακολουθείν". Ο δε ευθυβόλως πάνυ και ευγενώς "Τίνος ουν" είπεν, "άξιόν με τοις Έλλησιν επιδείξεις, Αλέξανδρε, εύγε αναγκασθήσομαι ποιείν α μη βούλομαι;"

Μετά την υπόμνησιν αυτήν συνεχίζω την διαδρομήν μου εις άλλας μαρτυρίας ομοφύλων προγόνων μου και ως πρώτην επικαλούμαι χωρίον του Οδοιπορικού του περιηγητού ισπανοεβραίου ραββίνου Βενιαμίν του Τουδέλα. Ο πλούσιος αυτός ραββίνος της Ναβάρρας, ο οποίος θα ημπορούσε να χαρακτηρισθεί ως πρωτοπόρος του συγχρόνου περιηγητισμού, ξεκίνησε το έτος 1164 μ.Χ. από την πολίχνην Τουδέλα της Ισπανίας, όπως επισκεφθή και γνωρίση τας εβραϊκάς Κοινότητας της βαλκανικής και Μέσης Ανατολής. Φθάσας εις Κέρκυραν, που υπήγετο τότε εις το βασίλειον της Σικελίας, διεπεραιώθη εις την Άρταν και εσυνέχισεν έπειτα την περιοδείαν του εις όλην την νότιον και βόρειον Ελλάδα και τας νήσους του ελληνικού αρχιπελάγους. Εις το Οδοιπορικόν του, που συνέγραψε εβραϊστί, ο ραββίνος Βενιαμίν γράφει τα εξής περί των εντυπώσεών του, μόλις επάτησεν εις τα ελληνικά εδάφη: "... από εκεί (δηλαδή από την Κέρκυραν) με διαδρομήν δύο ημερών δια θαλάσσης, εις Άρταν, η οποία είναι αρχή του βασιλείου του Μανουήλ, της χώρας των Ελλήνων...". Περαιτέρω και αφού περιγράφει την οδοιπορίαν του ανά την Στερεάν Ελλάδα, Πελοπόννησον και Θεσσαλίαν, σημειώνει τα ακόλουθα: "και εκείθεν με διαδρομήν δύο ημερών φθάνομεν εις την πόλιν Θεσσαλονίκην την οποίαν ίδρυσεν ο Σέλευκος, εις εκ των τεσσάρων Βασιλέων της Ελλάδος οι οποίοι εβασίλευσαν μετά τον Αλέξανδρον...".

Θα συγχωρήσωμεν βέβαια εις τον περιηγητήν ραββίνον μας την ιστορικήν του ανακρίβειαν ως προς τον αληθή ιδρυτήν της Θεσσαλονίκης και θα προσέξωμεν μόνον εις τα όσα σχετίζονται με το θέμα της ομιλίας μας. Διηγείται ούτος εν πρώτοις ότι από την Άρταν αρχίζει το βασίλειον του Μανουήλ, της χώρας των Ελλήνων. Αλλά κατά τον χρόνον τον οποίον ο Τουδέλας επέρασεν από την Άρταν και επεσκέφθη έπειτα την Θεσσαλονίκην, βασιλεύς του Βυζαντίου ήτο ο Μανουήλ ο Α' ο Κομνηνός, βασιλεύσας από το 1143 έως το 1180 μ.Χ. Εις το βασίλειον τούτο που είχε πρωτεύουσαν την Κωνσταντινούπολιν, υπήγετο ως γνωστόν και ολόκληρος η Μα-

Χρυσή σαρκοφάγος. Βρέθηκε στον κεντρικό τάφο του Φιλίππου

Παράσταση της Ολυμπιάδος, συζύγου του Φιλίππου του ΙΙ. Αρχ. Μουσείο Θεσσαλονίκης

κεδονία, την οποίαν συνεπώς ο Τουδέλας αναγνωρίζει ως ελληνικήν, αφού μας λέγει ότι από την Άρταν αρχίζει το βασίλειον του Μανουήλ, της χώρας των Ελλήνων. Την αναγνώρισιν αυτήν της Μακεδονίας ως χώρας ελληνικής επαναλαμβάνει ο ραββίνος Βενιαμίν, λέγων περαιτέρω, ότι την Θεσσαλονίκην ίδρυσεν ο Σέλευκος, εις των τεσσάρων βασιλέων της Ελλάδος οι οποίοι εβασίλευσαν μετά τον Αλέξανδρον, χαρακτηρίζων συνεπώς και αυτός τους Επιγόνους ως βασιλείς Έλληνας.

ΕΒΡΑΪΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ένας άλλος σύγχρονος προς τον Τουδέλαν Ιουδαίος, ραββίνος και αυτός, αλλά πολύ πλέον από αυτόν περίφημος εις την εβραϊκήν και την παγκόσμιον ιστορίαν, ο Μωυσής μπεν Μαϊμόν, ο εξελληνίσας το όνομά του εις Μαϊμονίδην, μας άφησε και αυτός την έγκυρον ιστορικήν του σφραγίδα περί της ελληνικότητας της γης την οποίαν παύωμεν. Ο Μαϊμονίδης γεννήθηκε εις την Κόρδοβαν της Ισπανίας το έτος 1135 μ.Χ. και αποθανών εις την Τιβεριάδα του Ισραήλ το 1204 μ.Χ. υπήρξεν ο μοναδικός Ιουδαίος φιλόσοφος του μεσαιώνος ο οποίος επλούτισε την εβραϊκήν διανόησιν με τα διδάγματα της Αριστοτελείου φιλοσοφίας. Εις το βιβλίον του "More - Nevouchim = Οδηγός των Αποπλανημένων", ο Μαϊμονίδης προλογίζων το σύγγραμμά του και παρουσιάζων εις τους αναγνώστας του τον Σταγειρίτην Μακεδόνα φιλόσοφον Αριστοτέλην, τον αποκαλεί Έλληνα και τον ανακηρύσσει ως έναν εκ των γνωστωτέρων εκπροσώπων της αρχαίας ελληνικής διανοήσεως. Η διανόησις αυτή, κατά τον Μαϊμονίδη, χάρις εις την κατάκτησιν της Ασίας υπό της ελληνομακεδονικής βασιλικής δυναστείας, μετεφυτεύθη και εις την Ιουδαϊαν και συνετέλεσεν εις την αλληλογνωριμίαν του ελληνισμού και του ιουδαϊσμού και εις την δημιουργίαν μιας νέας φιλοσοφοθησκευτικής συνθέσεως, που ήνοιξε νέους δρόμους και έδωκε νέας κατευθύνσεις εις τον ανθρώπινον πολιτισμόν.

Και άλλα πρόσθετα ντοκουμέντα και μνημεία ημπορούν να θεωρηθούν επίσης ως παλαιαί και αυθεντικαί εβραϊκαί μαρτυρίαι περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας. Μεταξύ τούτων, ημπορεί κανείς να επικαλεσθή και τα ακόλουθα: Εις την Καστοριάν ανευρέθη προ ετών υπό του άλλοτε καθηγητού της εβραϊολογίας εις το Πανεπιστήμιον της Θεσσαλονίκης Λαζάρου Βελέλη παλαιότατον μεσαιωνικόν τεύχος της Παλαιάς Διαθήκης γραμμένον εις νεοελληνικήν γλώσσαν, αλλά με εβραϊκούς χαρακτήρας. Διότι οι Εβραίοι της Καστορίας, όπως και οι της Θεσσαλονίκης και όλων των άλλων πόλεων της ελληνικής χερσονήσου, ήταν από των ελληνιστικών χρόνων μέχρι της κατά τον 15ον αιώνα μ.Χ. αθρόας εισροής προσφύγων Εβραίων εξ Ισπανίας, ελληνόφωνοι. Επειδή όμως πλείστοι εξ αυτών, καίτοι είχαν ως μητρικήν γλώσσαν την ελληνικήν, ήσαν ελληνιστί μεν αγράμματοι, εβραϊστί όμως εγγράμματοι, γνωρίζοντες ανάγνωσιν και γραφήν της εβραϊκής γλώσσης, ευρίσκοντο εις την ανάγκην να διαβάζουν την

Βίβλον εις την ελληνικήν μεν γλώσσαν, με εβραϊκά όμως γράμματα του αλφαβήτου. Το ελληνοεβραϊκόν τούτο Βιβλικόν Τεύχος, αγορασθέν προ 35 περίπου ετών υπό του νεοειδρωθέντος τότε Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, ευρίσκεται εις την Πανεπιστημιακήν Βιβλιοθήκην, διασωθέν ούτω από βεβαίαν κατά τους φυλετικούς διωγμούς απώλειαν.

Εις το παλαιόν επίσης εβραϊκόν νεκροταφείον της Θεσσαλονίκης ευρέθησαν και απεκαλύφθησαν επιτύμβιοι πλάκες φέρουσαι επιγραφάς γραμμένας ελληνιστί και εβραϊστί και αναγομένας εις χρονολογίας ελληνιστικάς και μεσαιωνικάς. Η αποδεικτική αξία των δοκουμένων και των μνημείων αυτών επί του θέματος που ερευνώμεν, είναι μεν έμμερος, αλλά ουχ ήττον αξιόλογος και αξιόπιστος. Διότι δια να γράφουν οι παλαιοί Εβραίοι κάτοικοι της Μακεδονίας τα ιερά των βιβλία με εβραϊκούς μεν χαρακτήρας, αλλά εις ελληνικήν γλώσσαν και δια να χαράσσουσιν επιτύμβιους πλάκας των νεκροταφείων των, παραλλήλως εβραϊστί και ελληνιστί, σημαίνει ότι ήσαν γλωσσικώς αφομοιωμένοι προς το περιβάλλον εις το οποίον έζων και το οποίον συνεπώς ήτο ελληνικόν. Εάν το περιβάλλον τούτο ήτο π.χ. σλαβικόν και αι επιτύμβιοι επιγραφαί θα ήσαν εβραϊοσλαβικαί και η γραφή των ιερών εβραϊκών βιβλίων θα εγίνετο με εβραϊκούς μεν χαρακτήρας του αλφαβήτου, εις σλαβικήν όμως γλώσσαν. Το επιχείρημα τούτο Mutatis Mutandis ενισχύεται από το γεγονός ότι εις άλλας χώρας, ως π.χ. εις την Αίγυπτον και την παλαιάν Μεσοποταμίαν, ευρέθησαν παλαιαί Βιβλοι και παλαιαί επιτύμβιοι επιγραφαί, γραμμέναι εβραϊστί και αραβιστί, μαρτυρούσαι ούτω όχι μόνον την επίδρασιν αλλά και τον εθνολογικόν χαρακτήρα του περιβάλλοντος.

Ως συνισταμένη της θέσεως την οποίαν λαμβάνει η εβραϊκή αντίληψις επί του θέματος το οποίον ερευνώμεν, ημπορεί να θεωρηθεί η γνώμη την οποίαν διατυπώνει εις την περιspoύδαστον ενδεκάτομον "Ιστορίαν των Εβραίων" ο εγκυρότερος των νεωτέρων Ιουδαίων ιστορικών, ο προ ενός περίπου αιώνος ακμάσας καθηγητής της εβραϊκής ιστορίας εις το Πανεπιστήμιον του Breslau Ερρίκος Graetz, ο οποίος ημπορεί να παραλληλισθή προς τον Παπαρρηγόπουλον της Ελληνικής Ιστορίας. Η ιστορική αυτή εβραϊκή αυθεντία διακηρύττει ευγλόπτως ότι η αρχαία Μακεδονία, της οποίας ο βασιλεύς Αλέξανδρος υπήρξεν, δια της κατακτήσεως της Ασίας,

ο μεταβαλόν τον ρουν της ανθρωπίνης ιστορίας, ήτο χώρα ελληνική, η βασιλική της Δυναστεία, ελληνική επίσης, η πνευματική υφή και δημογραφική συγκρότησις, ελληνική, μολονότι ως και εις πάσαν άλλην επαρχίαν, δεν έλειπαν και εις την Μακεδονίαν και ετερογενή φυλετικά στοιχεία. Εις όλας τας σελίδας του περισπούδαστου αυτού συγγράμματος, οδάκις ο Graetz λαμβάνει αφορμήν να αναφερθή εις την δραστηριότητα των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου εις την Ασίαν και την Αίγυπτον, κατονομάζει αυτούς ως Ελληνομακεδόνας, τα ήθη των, ως ήθη ελληνικά, την θρησκείαν των, ως θρησκείαν ελληνικήν και την εν γένει συμπεριφοράν του, ως συμπεριφοράν ελληνικήν, εν αντιθέσει προς την αντίποδα ταύτης, την βαρβαρικήν.

Αύται είναι, εφ' όσων γνωρίζω, αι αρχαίαι εβραϊκάι μαρτυρίαι που μαρτυρούν περί του θέματος της ομιλίας μου. Προφανώς εις ταύτας θα ηδύνατο να προστεθούν και άλλα, εάν ήμην βαθύτερος γνώστης και ερευνητής των πηγών.

Αλλά, εάν η ιστορία αυτή καθ' εαυτήν μας παρέχει τας όσας προεξέθεσα μαρτυρίας, μία άλλη, συγγενής επιστήμη, η φιλοσοφία της ιστορίας, μας χορηγεί ακόμη περισσότερα και εξ ίσου ασφαλή πιστοποιητικά. Και η επιστήμη αυτή, χωρίς την μελέτην της οποίας η ξηρά ιστορική αφήγησις και παράθεσις γεγονότων δεν ήμπορεί να είναι διδακτική, επιβεβαιώνει τα συμπεράσματά μας. Και διδάσκει η φιλοσοφία της ιστορίας, ότι δια να δημιουργηθή ιστορική ενότης μεταξύ μιας χώρας και ενός λαού και δια να νομιμοποιηται ο λαός αυτός όπως προβάλλη ιστορικούς τίτλους επί μιας χώρας, δεν αρκεί η απλή και συχί σπανίως συμπτωματική άσκησις δικαιωμάτων κυριαρχίας επί της χώρας ή απλή διέλευσις εξ αυτής ξένων εθνικών στοιχείων. Απαιτείται προσέτι, όπως ο κα-

τέχων λαός συνδεθή με την χώραν με όλους εκείνους τους δεσμούς και σφυρηλάτησι όλους εκείνους τους κρίκους που ονομάζονται με μίαν λέξιν "πολιτισμός". Υπό το πρίσμα της διδασκαλίας ταύτης, εάν ερευνησώμεν την ιστορίαν της Μακεδονίας κατά τους τελευταίους είκοσι αιώνας, θα παρατηρήσωμεν, ότι όσοι λαοί και να διέβησαν από αυτήν και όσοι εξουσία και αν ησκήθησαν επ' αυτής, οσονδήποτε χρονικόν διάστημα, κανείς δεν συνεδέθη με την Μακεδονίαν με τόσον σαφείς και ευδιαγνώστους πολιτιστικούς δεσμούς με όσους συνεδέθησαν με την χώραν αυτήν, οι Έλληνες. Και μάρτυρες αδιάψευστοι του συμπεράσματος αυτού δεν είναι μόνον τα όσα η σκαπάνη των αρχαιολόγων φέρει συνεχώς εις φως, αλλά και τα σωζόμενα μνημεία της τέχνης, της φιλολογίας και των άλλων ζωντανών εκφάνσεων του ανθρωπίνου πνεύματος που συνιστούν το ιστορικόν και πολιτιστικόν παρελθόν της Μακεδονίας.

Ευρίσκονται ούτω εις πλήρη αρμονίαν με τα διδάγματα και τα συμπεράσματα αυτά, αι αρχαίαι εβραϊκάι πηγαί τας οποίας κατόρθωσα να περισυλλέξω και να παραθέσω εις υμάς κατά την σημερινήν ομιλίαν.

Εάν δε τας πηγάς αυτάς και τα συμπεράσματα αυτά θελήσωμεν να ελέγξωμεν, με την εις όλους τους τομείς ανθρωπίνην δραστηριότητα, που αναπτύσσεται κατά τας ημέρας μας εις την Μακεδονίαν και εις την ωραίαν πρωτεύουσαν πόλιν της, δραστηριότητα που παρέχει δείγματα της υπερτάτης και χωρίς ίσως προηγούμενον ακμής, θα εύρωμεν ευκαιρίαν εφαρμογής του ρητού του Έλληνος επιγραμματιστού φιλοσόφου Μενάνδρου, κατά το οποίον:

"Αγει προς φως την αλήθειαν, χρόνος".

(Κείμενο ομιλίας στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, στις 17 Μαΐου 1964)

Ο Ασέρ Μωυσής γεννημένος στα Τρίκαλα, σπούδασε δικηγόρος και σύντομα ξεκίνησε τη δραστηριότητά του στα πλαίσια της Εβραϊκής Κοινότητας. Από το 1917 και για δύο χρόνια, εξέδιδε το μηνιαίο περιοδικό **"Ισραήλ"**. Από την αρχή της δεκαετίας του '30 ξεκινά εκδόσεις βιβλίων με εβραϊκά θέματα και ιδιαίτερα τις σχέσεις Ελλήνων Εβραίων και Χριστιανών δια μέσου των αιώνων. Πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έγραψε το **"Δεκαπέντε ημέραι ανά την Εβραϊκήν Παλαιστίνην"** (1933), καθώς και το **"Εισαγωγή εις το Οικογενειακόν Δίκαιον των εν Ελλάδι Ισραηλιτών"** (1934). Το 1933 μετέφρασε το βιβλίο του J.L. Pinsker **"Autoemancipation"**. Ήταν πρόεδρος της Ισραηλικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης από το 1934 - 1936 και πρόεδρος της Ενώσεως Σιωνιστών Ελλάδος από το 1936 - 1938. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος από τους Ναζί το 1945, ανέλαβε και πάλι τις συγγραφικές και τις κοινωνικές του δραστηριότητες. Από το 1944 έως το 1949 διετέλεσε πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλικού Συμβουλίου Ελλάδος, ενώ το 1948 διετέλεσε επίτιμος πρόεδρος του Ισραήλ στην Αθήνα. Μετέφρασε κείμενα του ημερολογίου του Θεοδώρου Χέρτζλ (1952) και την **"Ιστορία της σύγχρονης εβραϊκής λογοτεχνίας"** του Joseph Klausner (1968).

Από το μεταπολεμικό συγγραφικό έργο του αναφέρουμε το βιβλίο του **"Η φιλία Ελλήνων και Εβραίων ανά τους αιώνας"** (1953), **"Έλληνο - Ιουδαϊκά Μελέται"** (1958), **"Ποιόν Έλληνισμόν καταπολέμησαν οι Μακκαβαίοι"** (1962). Το 1967 έγραψε το **"Ιστορία και θρύλοι γύρω από το Τείχος των Δακρύων"**, βιβλίο το οποίο μεταφράστηκε στα ιταλικά και τα αγγλικά. Το 1970 μετέφρασε την **"Αγκαδά"** στα ελληνικά. Κατά την εγκυκλοπαίδεια "Judaica", ήταν ίσως ο μεγαλύτερος Εβραίος συγγραφέας της σύγχρονης Ελλάδος.

Η απάντηση της Μακεδονίας «'Εστιν μεν ουν Ελλάς και η Μακεδονία»

Στη μηνιαία δημοσιογραφική επιθεώρηση "Ο Τύπος" (Φεβρουάριος 1992) ο κ. Α. Σακκέτος δημοσιεύει τις θρησκευτικές πηγές της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης που αναφέρονται στη Μακεδονία και τον Μέγα Αλέξανδρο. Τις βιβλικές αυτές πληροφορίες κατέγραψε και εξέδωσε ο Μητροπολίτης Ζιχνών και Νευροκοπίου κ. Σπυρίδων. Παραθέτουμε από τον κατάλογο τις περικοπές της Βίβλου:

Α' Προφητικώς εις την Παλαιά Διαθήκη ο προφήτης Δανιήλ
Οράματα του προφήτου Δανιήλ δια τον 'Ελληνα Μακεδόνα Βασιλέα Μέγα Αλεξάνδρου (εις τα Σούσα επί του ποταμού Ουβάλ)

ΔΑΝΙΗΛ

Κεφ. 8,8 "Ο τράγος των αιγών (της Ελλάδος) εμεγαλύνθη έως σφόδρα" (εννοεί τον Μέγα Αλέξανδρον).

Κεφ. 8, 15 "Και ιδού έσθη ενώπιον εμού ως όρασις ανδρός".

Κεφ. 8, 16 "Και ήκουσα φωνή ανδρός ανά μέσον του Ουβάλ και εκάλεσε και είπε Γαβριήλ, συνέτισον εκείνον την όρασιν".

Κεφ. 8, 19 "Και είπεν ιδού εγώ γνωρίζω σοι τα εσόμενα επ' εσχάτων της οργής...".

Κεφ. 8, 20 "Ο κριός, ο εν είδες, ο έχων τα κέρατα βασιλεύς Μηδων και Περσών".

Κεφ. 8, 21 "Ο τράγος των αιγών βασιλεύς Ελλήνων και το κέρασ το μέγα, ο ην αναμέσων των οφθαλμών αυτού, αυτός έστι ο βασιλεύς ο πρώτος" (Ο Μέγας Αλέξανδρος).

Κεφ. 8, 22 "Και του συντριβέντος, ου έστησαν τέσσερα κέρατα υ-

ποκάτω, τέσσερεις βασιλείς εκ του 'Εθνους αυτού αναστήσονται" (Διάδοχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου).

Β' Ιστορικώς εις την Παλαιά Διαθήκη

Α' Μακκαβαίων Αλεξάνδρος, Φίλιππος, Μακεδόνες, Αντίοχος, 'Ελληνες

Α' ΜΑΚΚΑΒΑΙΩΝ

Κεφ. 1, 1 "Και εγένετο μετά το πατάξει Αλέξανδρον τον Φίλιππον τον Μακεδόνα... και εβασίλευσεν αντ' αυτού πρότερος επί την Ελλάδα".

Κεφ. 1, 3 "Και διήλθεν έως άκρων της γης και έλαβε σκύλα πλήθους εθνών και ησύχασεν η γη ενώπιον αυτού".

Κεφ. 1, 7 "Και εβασίλευσεν ο Αλέξανδρος έτη δώδεκα και απέθανε".

Κεφ. 1, 10 "Και εξήλθεν εξ αυτών ριτα αμαρτωλός Αντίοχος Επιφανής, υιός Αντιόχου Βασιλεύς ος ην όμηροι εν τη Ρώμη και εβασίλευσεν εν έτει εκατοστώ και τριακοστώ και εβδόμω βασιλείας Ελλήνων".

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗΝ ΑΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

στις αρχές του 20ού αιώνα

Στις αρχές του 20ού αιώνα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Οθωμανικής Διοικήσεως ο πληθυσμός σε περιοχές των Σαντζακίων (Νομαρχιών) Σερρών και Δράμας είχε την παρακάτω σύνθεση:

Σαντζάκιο Σερρών:

Καζάς (περιφέρεια) Σερρών: 54.375 Έλληνες, 2.310 Σχηματικοί, 28.940 Μουσουλμάνοι, 2.300 Εβραίοι, 2.695 Αθίγγανοι και 50 Διάφοροι.

Καζάς Πετριτσίου: 4.804 Έλληνες, 13.010 Σχηματικοί, 14.875

Μουσουλμάνοι, 50 Εβραίοι και 200 Αθίγγανοι.

Σαντζάκιο Δράμας:

Καζάς Δράμας: 12.730 Έλληνες, 2.710 Σχηματικοί, 38.380 Μουσουλμάνοι, 500 Εβραίοι και 85 Διάφοροι.

Καζάς Καβάλας: 14.000 Έλληνες, 16.037 Μουσουλμάνοι, 1.000 Εβραίοι και 200 Διάφοροι.

(Στοιχεία από το άρθρο του Φ. Τριάρχη "Ο Μακεδονικός Αγώνας στην Ανατολική Μακεδονία", περιοδικό **Ιστορία**, Μάρτιος 1992).

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης για την Μακεδονία

Με την ευκαιρία του Συλλαλητηρίου που έγινε στη Θεσσαλονίκη στις 14 Φεβρουαρίου 1992 για την Ελληνική Μα-

κεδονία, η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης εξέδωσε το εξής ψήφισμα:

"Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης που συνήλθε έκτακτα την 10η Φεβρουαρίου 1992, διερχομένης των συναισθημάτων όλων των Εβραίων της Ελλάδας και εν όψει του Παμμακεδονικού συλλαλητηρίου της προεχούς Παρασκευής 14ης Φεβρουαρίου 1992,

αποφασίζει ομόφωνα:

1. Να καλέσει όλα τα μέλη της Κοινότητάς μας να συμμετάσχουν ολόψυχα στο ανωτέρω συλλαλητήριο.

2. Να εκφράσει την έντονη διαμαρτυρία του για την επιχειρούμενη ιδιοποίηση του ονόματος της Μακεδονίας μας, η οποία αποτελεί καταφανή παραχάραξη της Ιστορίας.

3. Να διακηρύξει προς κάθε κατεύθυνση, ότι ουδείς δικαιούται να επιβουλεύεται και να αμφισβητεί την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Η Μακεδονία ήταν και θα είναι η καρδιά του Ελληνισμού, του οποίου αναπόσπαστο μέρος αποτελεί η ιστορική μας Κοινότητα, από 2.300 ετών.

4. Να υποβληθεί το παρόν ψήφισμα:

α) Στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνο Καραμανλή.

β) Στον πρόεδρο της κυβέρνησης κ. Κωνσταντίνο Μητσότακη.

γ) Στον πρόεδρο της Βουλής κ. Αθανάσιο Τσαλδάρη.

δ) Στους αρχηγούς των κομμάτων της Βουλής.

ε) Στον Παναγιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης κ. Πατελεήμονα.

στ) Στον υπουργό Προεδρίας κ. Σωτήρη Κούβελα.

ζ) Στον υπουργό Μακεδονίας - Θράκης κ. Παναγιώτη Χατζηνικολάου.

η) Στον Γενικό Γραμματέα του υπουργείου Μακεδονίας - Θράκης κ. Ιωάννη Τσαλουχίδη.

θ) Στον νομάρχη Θεσσαλονίκης κ. Ευγένιο Χαϊτίδη.

ι) Στον δήμαρχο Θεσσαλονίκης κ. Κωνσταντίνο Κοσμόπουλο.

5. Να δημοσιευθεί το παρόν ψήφισμα στις εφημερίδες "Μακεδονία", "Θεσσαλονίκη", "Ελληνικός Βορράς" και στα εβραϊκά έντυπα που εκδίδονται στην Ελλάδα.

Ο Πρόεδρος Α. Μπενμαγιόρ
Ο Γραμματέας Β. Βενουζίου

Ο Σεμτώβ πτώχευσε

Πιστωτικές πρακτικές στη Θεσσαλονίκη των αρχών του αιώνα

Του κ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Ο Σεμτώβ Ισραήλ πτώχευσε το φθινόπωρο και δεν ήταν ο μόνος. Από τον Αύγουστο του 1906 και επί εικοσι αλλεπάλληλους μήνες οι αναστολές πληρωμών ήταν μόνιμο φαινόμενο. Στη Θεσσαλονίκη εκείνων των ημερών τα χρέη έπρεπε να πληρώνονται το μεσημέρι της Παρασκευής. Όποιος απέφυγε αυτήν την υποχρέωση, δεχόταν το πρωί της Κυριακής (ποτέ βέβαια το Σάββατο), την επίσκεψη των αμειλικτών πιστωτών του. Οι πρώτες απογευματινές ώρες της Κυριακής ήταν ο πιθανότερος χρόνος για να αυτοκτονήσει ένας αφερέγγυος έμπορος. Υπήρχαν και τέτοιες περιπτώσεις, χωρίς βέβαια να είναι ο κανόνας. Ο κανόνας ήταν να σχηματιστεί μία επιτροπή δανειστών το πρωί της Δευτέρας για να αποτιμήσει την περιουσία του άτυχου εμπόρου ή το τοκιστή. Ακολουθούσε ο συμβιβασμός ή το δικαστήριο.

Καθώς ο έμπορος που πτωχεύει έχει πολλές δυνατότητες να κερδοσκοπήσει σε βάρος των δανειστών του, τόσο πριν όσο και μετά την πτώχευση, να κάνει λόγω χάρη εικονικές πωλήσεις ή δόλιες δωρεές, καλός δανειστής δεν θεωρείται αυτός που απλώς δανείζει σε φερέγγυο πρόσωπο, αλλά αυτός που είναι καλά πληροφορημένος. Αν λ.χ. ο Ισαάκ αρχίζει και πληρώνει χρέη που δεν είναι ληξηπρόθεσμα, τότε κάτι συμβαίνει και πρέπει αμέσως να μάθουμε τους λόγους. Αν πάλι πτωχεύει ο Γεσούα που δεν μας οφείλει, τότε πρέπει να μάθουμε αμέσως σε ποιους ακριβώς χρωστάει. Ανάμεσά τους μπορεί να βρίσκεται και κάποιος οφειλέτης μας που δεν θα μπορέσει να μας πληρώσει το μεσημέρι της Παρασκευής και πρέπει να προλάβουμε να εγγράψουμε συμπληρωματική υποθήκη.

Αφού καλός πιστωτής είναι ο άρτια πληροφορημένος δανείζουμε μονάχα σε πρόσωπα των οποίων μπορούμε να πληροφορηθούμε τις κινήσεις. Σε πρόσωπα που έχουμε κοινούς γνωστούς, συγγενείς, συμφέροντα και τρόπο σκέψης. Άρα σε ομοθρήσκους μας. Που με τη σειρά του σημαίνει ότι αν πρέπει να δανείζουμε σε μέλη μιας άλλης κοινότητας της πόλης, τότε θα ζητήσουμε μεγαλύτερο επιτόκιο, μικρότερες προθεσμίες και περισσότερες εγγυήσεις.

Δεν ξέρω αν αυτήν την αλφαβήτα του καλού δανειστή την αναφέρει κάποιο από τα παλιά βιβλία των ραβίνων. Ήταν όμως η καθημερινή πρακτική στη Θεσσαλονίκη, στο μεταίχμιο του 19ου και του 20ου αιώνα. Σήμαινε βέβαια ότι οι χριστιανοί της πόλης δανείζονταν απ' τους Εβραίους τραπεζίτες με επιτόκιο υψηλότερο, γεγονός που το εκλάμβαναν ως θρησκευτική διάκριση. Είναι αξιοπαρατήρητο, αλλά όχι και ανεξήγητο, ότι η πόλη δεν διαθέτει, πλην ασημάτων εξαιρέσεων, χριστιανούς τραπεζίτες αν και υπάρχει πληθώρα χριστιανών εμπόρων και βιομηχάνων. Με πολλές πιέσεις φρόντισαν οι τελευταίοι να εγκατασταθούν στη Θεσσαλονίκη ελληνικές τράπεζες, όπως η Τράπεζα Μυτιλήνης (1899), η Τράπεζα της Ανατολής (1905) και η Τράπεζα Αθηνών (1906). Αυτές βέβαια, λίγους μήνες μετά την ίδρυση των τοπικών υ-

ποκαταστημάτων τους, άρχισαν συστηματικά να δανείζουν στους Εβραίους εμπόρους και τραπεζίτες της πόλης. Είναι βέβαιο (δεν εξηγώ τους λόγους για να μην πλήξει ο αναγνώστης) ότι δεν θα επιβίωναν διαφορετικά. Το μεγαλύτερο μέρος των συναλλαγών γινόταν με συναλλαγματικές. Και ήταν όλες σχεδόν σε εβραϊκά χέρια. Στο τοπικό πελατολόγιο της Τράπεζας της Ανατολής, οι μισοί πελάτες ήταν εβραίοι και απορροφούσαν το ένα τρίτο των πιστώσεων.

Ο Σεμτώβ, που είχε ένα συνέταιρο, το Μωυσή Σαλιέλ, χρωστούσε στην τράπεζα αυτήν και σε πολλούς άλλους το σεβαστόν ποσόν των 16.000 χρυσών τουρκικών λιρών. Στατιστικά, τόσα θα κέρδιζε την εποχή εκείνη ένας εργάτης αν μπορούσε να δουλέψει 320 χρόνια.

Ο Σεμτώβ πτώχευσε και τρεις μέρες μετά είχε έρθει σε συμβιβασμό με τους πιστωτές του. Όπως μαθεύτηκε, θα πλήρωνε μόνο 35% του χρέους και μάλιστα όχι σε μετρητά αλλά με γραμμάτια τρίτων. Για το υπόλοιπο έπαιρνε άφεση.

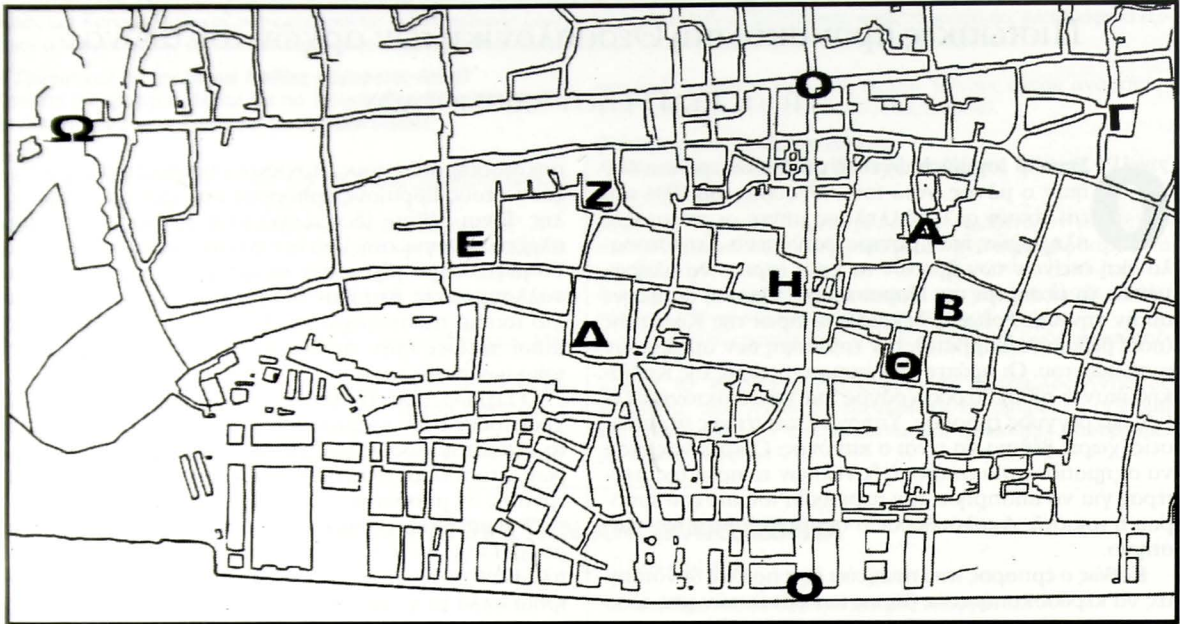
Ένας μόνον από τους πιστωτές εξαιρέθηκε κι αυτός είναι ο λόγος που γράφεται αυτή εδώ η ιστορία.

Ο πιστωτής που εξαιρέθηκε ήταν η Τράπεζα της Ανατολής. Πέτυχε 60% αποζημίωση. Η προνομιακή αυτή ρύθμιση βάζει σε πολλές σκέψεις. Επιτεύχθηκε με τη μεσολάβηση ενός κορυφαίου παράγοντα της Ισραηλιτικής Κοινότητας, του θρυλικού δικηγόρου Σαλέμ καθώς και του λιγότερο γνωστού τραπεζίτη Μπενεζίλιο.

Οι δύο αυτοί, και κυρίως ο πρώτος (που έμεινε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 1908 και μετά εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη), εμφανίζονται πολύ συχνά στις συνεννοήσεις και τις διαπραγματεύσεις που κάνει η Τράπεζα της Ανατολής και ειδικά ο διευθυντής της Χατζηλάζαρος, προσωπικός φίλος του Σαλέμ, με εκείνα τα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας που έχουν διαφορές με την τράπεζα. Οι λόγοι παραμένουν άγνωστοι. Ο Σαλέμ δεν είχε κανένα άμεσο συμφέρον από τις μεσολαβήσεις του. Ήταν άλλωστε δικηγόρος πολύ υψηλού επιπέδου για να ασχολείται με μικροπτώχευσεις. Στους φιλανθρωπικούς οργανισμούς της Κοινότητας κατείχε σημαίνουσες θέσεις. Διατηρούσε ακόμη στενές σχέσεις με τους τραπεζίτες Μοδιάνο και Αλλατινί. Το ίδιο και ο Μπενεζίλιο, ο οποίος όφειλε την επιβίωσή του ως τραπεζίτης στις πιστωτικές ενέσεις της Τράπεζας Σαούλ Μοδιάνο.

Στο Σαούλ Μοδιάνο, με το μονόγραμμα SM στις σιδερένιες πόρτες της, υπάρχει ακόμη στη Θεσσαλονίκη. Είναι ένα τμήμα της Σιτέ Σαούλ· το υπόλοιπο κήκε στα 1917. Εκεί στεγαζόταν η μεγάλη αυτή τράπεζα που "συνεκέντρωνε τας αποταμιεύσεις του ισραηλιτικού λαού της πόλεως", όπως σημείωνε αργότερα ο Χατζηλάζαρος. Χρηματοδοτούσε εμπόρους που κανείς άλλος δεν θα χρηματοδοτούσε και έπαιρνε υποθήκες σε ακίνητα. Αυτός ήταν ο λόγος που οι Μοδιάνο συγκέντρωσαν μεγάλη περιουσία, αλλά και ο λόγος που η τράπεζά τους ανέστειλε τελικά τις πληρωμές της. Όμως αυτό είναι πράγματι μια άλλη ιστορία.

Ο ΣΕΜΤΩΒ ΠΤΩΧΕΥΣΕ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ:

Α: ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΡΧΙΡΑΒΒΙΝΕΙΑΣ
Β: ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ
Γ: ΑΛΓΕΥΡΑΓΟΡΑ (ΟΥΝ ΚΑΠΑΝ)

Δ: ΠΑΣΑΖ ΚΥΡΤΣΗ
Ε: ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
Ζ: ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΑΛΑΤΙΝΙ / ΤΡΑΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ

Η: ΣΙΤΕ ΣΑΟΥΛ ΜΟΔΙΑΝΟ
Θ: ΛΟΥΤΡΟ ΓΙΑΧΟΥΝΤΙ ΧΑΜΑΜ
ΩΟ: ΕΓΝΑΤΙΑ
ΟΟ: ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Υποθέτω ότι, για λόγους που δεν χωρούν σ' αυτήν την ιστορία, οι Μοδιάνο είχαν κάθε συμφέρον να επιλύονται περιπτώσεις όπως αυτές του Σεμτώβ, μέσα στα πλαίσια της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Έτσι λοιπόν, όταν ένα μέλος της τελευταίας αδυνατούσε να τιμήσει τις υποχρεώσεις απέναντι στις ελληνικές τράπεζες, τότε εμφανιζόταν ο διαπρεπής νομικός Σαλέμ και πρόσφερε τις διαμεσολαβητικές υπηρεσίες του. Από κοντά και ο Μπενεζίλιο.

Για τον αναγνώστη που δεν κουράζεται από λίγους αριθμούς, σημειώνω πως ικανοποιήθηκε η Τράπεζα της Ανατολής στην υπόθεση Σεμτώβ Ισραέλ:

- 35% της οφειλής το έλαβε με τη μορφή γραμματίων που είχαν την υπογραφή του Σεμτώβ και του Μωύς Αελιτών, του μεγάλου εμπόρου κουκουλιών, διάρκειας 11 μηνών.

- 5% με γραμμάτια του Σεμτώβ και του συνεταιρίου του, διάρκειας 18 μηνών.

- 20% πληρωτέα εντός δύο μηνών από τον ραβίνο Χαϊμ Κόβο, εγγυημένα από τον Σαλέμ. Ο ραβίνος Κόβο χαρακτηρίζεται από το Χατζηλάζαρο ως "πλουσιότατος και πάσης ησυχίας", το οποίο στην τραπεζική γλώσσα σημαίνει: απολύτως φερέγγυος.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι τα γραμμάτια είναι τίτλοι εμπορεύσιμοι κι ότι ο Χατζηλάζαρος δεν θα τα δεχόταν αν δεν μπορούσε να τα "γυρίσει" στην αγορά της Θεσσαλονίκης, ενδεχομένως στους ίδιους τους Μοδιάνο με τους οποίους στενά συνεργάζονταν.

Πού ακούστηκε ένας ραβίνος να αναμειγνύεται σε τέτοιες υποθέσεις;

Ο οξυδερκής αναγνώστης υποπεύεται στο σημείο αυτό την ύπαρξη ενδοκοινοτικών ρυθμιστικών διαδικασιών, (ακατάληπτων ενδεχομένως και για τον Χατζηλάζαρο, στην υπηρεσιακή γραφίδα του οποίου οφείλουμε τις παραπάνω λεπτομέρειες).

Αυτήν την περιέργη υπόθεση την σκέφθηκα πολλές φορές και κατέληξα ότι δεν είναι απλή, ούτε και χωρίς σημασία. Εδώ η παρέμβαση του Σαλέμ δεν συνδέεται με φανερά συμφέροντα των Μοδιάνο. Αλλά τότε, γιατί να ανακατευτεί ο μεγάλος αυτός νομικός που συμβούλευε κυβερνήσεις; Γιατί να αναμειχθεί ο πάμπλουτος Αελιτών; Και τέλος γιατί να ανακατευτεί ο ραβίνος Κόβο; Γιατί δεν ανακατεύθηκε όταν πτώχευσε ο Σολομών Φρανσές, ο Ισάκ Φλωρεντίν, οι Γκατένιο - Σιμχά - Περαχιά, ή έστω ο Δαβίδ Μπενβενίσε - όλοι τους τελευταίους μήνες του 1906; Δεν είναι άλλωστε ο οποιοσδήποτε ραβίνος, αλλά ο Χαϊμούτσος Κόβο, πρωτότοκος γιος του μεγάλου ραβίνου Ασέρ Κόβο και στενός συγγενής του άλλου μεγάλου ραβίνου Γιοζέφ Κόβο. Όπως κι ο Σαλέμ, έχει κι αυτός σημαντική κοινοτική δραστηριότητα.

Δεν είναι η προσωπική τους ανάμειξη στις οικονομικές διαφορές με το Σεμτώβ εκείνη που φέρνει τα πρόσωπα αυτά στο "πασάζ Κύρτση", με τη βαρειά σιδερένια πόρτα, βόρεια από την περιοχή των λαδάδικων, στην άλλοτε οδό Μάλτας, στα γραφεία της Τράπεζας της Ανατολής, στην αρχή του ιστορικού εκείνου δρόμου που μετεμφισμένος σήμερα ως οδός Αγίου Μηνά κρύβει ένα κομμάτι της παλιάς Τσιμισκή, ενός από τους παλιότερους δρόμους της Θεσσαλονίκης.

Κάποια υποχρέωση κοινοτική, ένας κανόνας προστασίας των κοινοτικών σχέσεων, ίσως και μία αρχαία διάταξη του παλιού πτωχευτικού δικαίου των ραβίνων, είναι

ίσως οι αιτίες της ανάμιξης επιφανών προσώπων στην πτώχευση του Σεμτώβ Ισραήλ.

Η ραβινική νομοθεσία για τις πτωχεύσεις δεν αναγνωρίζει την αρχή της ισότητας μεταξύ των πιστωτών, αρχή που παίρνει τη μορφή της αναλογικής συμμετοχής των τελευταίων στην περιουσία του οφειλέτη. Η διανομή της περιουσίας του πτωχεύσαντος γίνεται ανάλογα με τον αριθμό των πιστωτών, με βάση το ύψος του μικρότερου χρέους. Έτσι, η αρχαία ραβινική μέθοδος προστατεύει τον μικρό σε βάρος του μεγαλύτερου πιστωτή, όπως και τον παλιότερο σε βάρους του νεότερου.

Ένα παράδειγμα καταγράφεται στον πίνακα.

Είναι σαφές ότι έχουμε στο παράδειγμα αυτό μια ρύθμιση κοινωνικού χαρακτήρα που αποσκοπεί στη διατήρηση των μικρών κεφαλαιούχων. Παρά την ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού εβραίων τραπεζιτών στη Θεσσαλονίκη, οι συναλλαγές στηρίζονταν κυρίως στην εμπορική κι όχι στην τραπεζική πίστη (πέρα από τις μεταξύ τους σχέσεις) γεγονός που διαπίστωσα αναλύοντας περιπτώσεις αναστολής πληρωμών της περιόδου 1906 - 1908. Σ' ένα μπαράζ πτωχεύσεων, τυπικό φαινόμενο μιας οικονομικής κρίσης κατά την οποία τον εμπόρευμα δεν μετατρέπεται εγκαίρως σε χρήμα, η αναλογική μέθοδος θα οδηγήσει μοιραία στην καταστροφή ενός τμήματος των κεφαλαιών των μικρών πιστωτών - εμπόρων και θα τους οδηγήσει - ακριβώς λόγω της μικρής κεφαλαιακής εμβέλειάς τους - έξω από την αγορά. Μ' αυτόν τον τρόπο όμως η κρίση θα παραταθεί επ' αόριστον. Αντίθετα, η ραβινική μέθοδος επιβραβεύει τους σώφρονες μικρούς πιστωτές και διατηρεί το κεφάλαιό τους. Φαινομενικά θίγει τους μεγάλους πιστωτές, όχι όμως όσο δείχνει μια πρώτη ματιά. Είναι βέβαιο ότι μακροπρόθεσμα οι τε-

λευταίοι θα θίγονταν πολύ περισσότερο αν δημιουργούνταν μια μακρόχρονη ύφεση στην τοπική οικονομία και κοινωνική εξαθλίωση των μικρών εμπόρων. Γι' αυτό άλλωστε η Μισνάχ προέβλεπε και το σαββαταίο έτος, κάθε επτά χρόνια, κατά το οποίο τα χρέη δεν αναζητούνταν.

Στη πράξη τα πράγματα είναι ακόμη πιο σύνθετα. Τα γραμμάτια του Σεμτώβ κι αυτά του Κόβο έχουν ενδεχομένως ίση ονομαστική αξία, όμως οι πραγματικές τους αξίες διαφέρουν ανάλογα με το χρόνο λήξεως και τη φερεγγυότητα του αποδέκτη. Όπως συνήθως, έτσι κι εδώ η τυπική ισότητα κρύβει πραγματικές ανισότητες. Οι ποσοτικές όμως αναλογίες του συμβιβασμού αφορούν τα ονομαστικά δεδομένα. Έτσι, σημασία αποκτά ποιος πραγματοποιεί το συμβιβασμό, ποιος αναλαμβάνει τη μεσολάβηση. Κι έχουμε εδώ, στην περίπτωση Σεμτώβ, το παράδειγμα της μεσολάβησης του δικηγόρου Σαλέμ και του ραβίνου Κόβο, ηγετικών παραγόντων της Ισραηλιτικής Κοινότητας.

Με άλλα λόγια, το ραβινικό δίκαιο για τις πτωχεύσεις ίσχυε με τρόπο που επέτρεπε στην πράξη - στο μεταίχμιο των ονομαστικών και των πραγματικών μεγεθών - να αμβλύνονται τυχόν μεγάλες ανισότητες και αδικίες, ή επιζημιές για την κοινότητα ρυθμίσεις, στο βαθμό που το διαμεσολαβητικό ρόλο κρατούσαν διαπρεπείς ραβίνοι και νομοθαθείς.

Αν βγαίνει ένα συμπέρασμα από τις δαιδαλώδεις αυτές υποθέσεις είναι τούτο: οι πιστωτικές πρακτικές των Εβραίων της Θεσσαλονίκης δεν ανεκρίσσονται - κατά την συγκεκριμένη εποχή - με βάση τους "νόμους της αγοράς" αλλά με μεθοδεύσεις και κοινοτικές παρεμβάσεις που απορροφούν τους κραδασμούς από τις αναπόφευ-

κτες συγκρούσεις. Και ίσως, σε κάποιο βαθμό, οι ρυθμίσεις της παλιάς Μισνάχ να βρίσκονται στη βάση αυτών των κοινοτικών πρακτικών.

Ο Σεμτώβ, ο Σαλέμ, ο Χατζηλάζαρος και ο ραββίνος Κόβο εδώ και μισόν αιώνα δεν υπάρχουν. Οι ιστορικοί τους αγνοούν, ασχολούνται με τα μεγάλα γεγονότα, τους στρατηλάτες και τους ηγεμόνες' όπως αγνοούν και τις συναλλαγές του Μεγάλου Παζαριού, κάπου βορειότερα από τη σημερινή στοά Μοδιάνο. Το Μεγάλο Παζάρι, η Ταλμουδ Τορά, η Αλευραγορά και η Τράπεζα της Ανατολής, επίσης ανήκουν από καιρό στο παρελθόν. Ποιός θά 'θελε να ασχοληθεί με χαμένους ή καμένους τόπους που δεν προσφέρουν άμεσα αντικρούσματα; Κι αν ξεγλιστρά καμιά γραμμή για τη μεγάλη χάβρα, ποιός θά 'θελε - αν είναι δυνατόν - ν' ασχοληθεί με τους Κανταρέρος και τις υγρές παρατείχιες τρώγλες τους; Η δυστυχία - είναι κοινοτυπία - σπάνια αφήνει πίσω της μνημεία. Όσο πιο μόνιμη είναι η ίδια, τόσο πιο εφήμερα και καταδικασμένα στη λήθη είναι τα προϊόντα της.

Στους πόρους αυτού του παχύδερμου που λέγεται ιστορία, κρυμμένα όπως τα παράσιτα μέσα στο τρίχωμα των κατοικιδίων, ζουν τα γεγονότα της καθημερινής ζωής των περασμένων γενεών, οι ανάσες και οι αγωνίες των χαμάληδων και των εμπόρων του λιμανιού. Η μετακίνηση των Σεφαράντ και το Ολοκαύτωμα είναι Ιστορία. Όμως εκείνα που τους αποδίδουν το πραγματικό περιεχόμενό τους είναι αυτά τα άπειρα μικρογεγονότα της καθημερινής ζωής, αυτός ο ζωντανός εφιάλτης της μικροϊστορίας που προηγείται ή ακολουθεί τα γεγονότα της μείζονος κλίμακας.

Ο Σεμτώβ πτώχευσε. Ακολούθησαν χιλιάδες πτωχεύσεις. Αφήνουν πίσω τους λογαριασμούς και θύματα, κουρελιασμένους άντρες και παιδιά στις τρώγλες. Αφήνουν τραύματα που μεταφέρονται μέσα στον αιώνα, που κυματίζουν στις κινήσεις και στα βλέμματα των ανθρώπων, που επισημαίνουν - για όποιον τα μεταφέρει - ακόμη κι αυτά τα μεγάλα γεγονότα της ιστορίας. Αφήνουν θολές αναμνήσεις που ανακατεύονται με την υγρασία της πόλης τα χειμωνιάτικα πρωινά, ανεπαίσθητα τα μετα-

μορφώνουν. Και υποπεύεσαι καθώς ανηφορίζεις την Αριστοτέλους, πως εδώ ζούσε ένας άλλος πολιτισμός, μ' άλλα ονόματα, μ' άλλη γλώσσα, με άλλη τύχη, πάνω στα ερείπια των άλλων πολιτισμών, των ιδεών και της ζωής φτωχών χαμάληδων. Το υποπεύεσαι, ακόμη κι αν το αγνοείς, πως η πόλη δεν είναι αυτό που φαίνεται, αυτό που προσποιείται πως είναι.

Εκεί ήταν μια συναγωγή κι εδώ ένας μύλος. Στη γωνιά ζούσε ένας έμπορος, τον έλεβαν Σεμτώβ. Η ιστορία του δεν έχει τίποτε ξεχωριστό. Πτώχευσε στα 1906 και δεν ήταν ο μόνος. Την πτώχευσή του μας αφηγείται ένας τραπέζιτης, τον λέγαν Χατζηλάζαρο. Είχε ένα γιο που πνίγηκε, μια κόρη που έγραψε ποιήματα και πέθανε χωρίς απογόνους.

Για τα παιδιά του Σεμτώβ που πτώχευσε δεν έχω τίποτε να σας αφηγηθώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

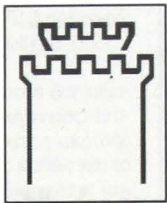
Καθώς το κείμενο αυτό στηρίζεται σε σπαράγματα από ανέκδοτη μελέτη μου, οι υποσημειώσεις που απαιτούνται θα ήταν πολλές. Περιορίζομαι λοιπόν στα βασικά. Η υπόθεση Σεμτώβ Ισραέλ αναφέρεται στο αρχείο του Υποκαταστήματος Θεσσαλονίκης της Τράπεζας της Ανατολής (Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, φ. 2639). Περί των προσώπων της Ισραηλιτικής Κοινότητας που μνημονεύονται βλ. J. Nehama "Histoire des Israelites de Salonique", τόμος VII, κεφ. 7. Επίσης Ε. Χεκίμογλου, "Κοφινάς προς Διομήδη", Θεσσαλονίκη 1989, δοκίμιο πρώτο. Για τις ραβινικές μεθόδους απέναντι σε πτωχεύσεις, βλ. The Jewish Encyclopedia, τόμος XX:493 και I: 394 κ.ε. Για τους Μοδιάνο, Ε. Χεκίμογλου "Υπόθεση Μοδιάνο", Θεσσαλονίκη 1991.

Ο **Ευάγγελος Χεκίμογλου** είναι διδάκτορας του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει εκδώσει τέσσερα βιβλία και δημοσίευσε τριάντα περίπου άρθρα σχετικά με την οικονομική ιστορία και την τοπογραφία της Θεσσαλονίκης. Έχει επιμεληθεί πέντε εκθέσεις ιστορικών τεκμηρίων γύρω από τα παραπάνω θέματα. Διευθύνει το Πολιτιστικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας στη Θεσσαλονίκη.

ΠΙΝΑΚΑΣ

		Αναλογική μέθοδος		Ραββινική μέθοδος	
Πιστωτές	Χρέος	Δικαίωμα	Υπόλοιπο	Δικαίωμα	Υπόλοιπο
A	900	540	360	300	600
B	500	300	200	300	200
Γ	300	180	120	300	0
Δ	200	120	80	200	0
E	100	60	40	100	0
Σύνολο	2.000	1.200	800	1.200	800

Το παράδειγμα αφορά διανομή πτωχευτικής περιουσίας 1.200 μονάδων έναντι παθητικού 2.000. Στην αναλογική μέθοδο όλοι οι πιστωτές παίρνουν 60% (1.200:2.000). Στη ραββινική καλύπτεται πρώτα ο μικρότερος πιστωτής (οι υπόλοιποι όσο ο μικρότερος), μετά ο επόμενος κ.ο.κ. Εννοείται εδώ, ότι και οι πέντε πιστωτές έχουν την ίδια χρονική προτεραιότητα. Το παρόν άρθρο υπαινίσσεται - με βάση μια άγνωστη πτώχευση του έτους 1906 - ότι η ραββινική μέθοδος ίσχυε κατά κάποιον τρόπο στη Θεσσαλονίκη στις αρχές του αιώνα.

Αξέχαστη Θεσσαλονίκη

Του κ. Τάκη Λαμπρία

Στις Βρυξέλλες εκδίδεται το γαλλοισπανικό περιοδικό **"Los Muestrós"**, από έναν Ροδίτη Εβραίο. Το περιοδικό ασχολείται κυρίως με την ιστορία, τα ήθη - έθιμα των Εβραίων της Ρόδου και δευτερευόντως με εκείνα της λοιπής Ελλάδος. Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού δημοσιεύεται το παρακάτω κείμενο του ευρωβουλευτή κ. Τ. Λαμπρία, αντιπροέδρου της Ομάδος Χριστιανοδημοκρατών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, δημοσιογράφου και τ. υπουργού.

Υπάρχουν πολλοί καθιερωμένοι τρόποι για να χαιρετίσεις την έκδοση ενός νέου περιοδικού: Να ευχηθείς τη μακροημέρευσή του. Να εξάρεις τη χρησιμότητά του επισημαίνοντας το κενό που έρχεται να καλύψει. Να υποσχεθείς τη συνδρομή σου (μάλλον με τη μορφή κάποιας συνεργασίας, καμιά σκιά οικονομική έννοια της τακτικής συνδρομής). Να διαβεβαιώσεις ότι το συνιστάς στους φίλους, γνωστούς και γενικά τους ενδιαφερόμενους. Ν' αδράξεις την ευκαιρία για να συμπεριλάβεις στα συγχαρητήρια και τις δικές σου απόψεις, ίσως και το παράπονο ότι περιφρονούνται. Τέλος, να ωραιολογήσεις χωρίς δέσμευση, ή αν διαθέτεις χιούμορ επαρκές, να διασκεδάσεις όσους αναγνώστες έχουν πληξει από τους προηγούμενους χαιρετισμούς.

Δεν αμφισβητώ την ευγένεια αυτών των μηνυμάτων. Ωστόσο εγώ προτιμώ να εξηγήσω γιατί συγκινούμαι κάθε φορά που πέφτει στα χέρια μου ένα περιοδικό σαν και το δικό σας.

Η αιτία ανατρέχει στη Θεσσαλονίκη. Τη Θεσσαλονίκη των παιδικών μου χρόνων - από τα οποία κρατούμε όλοι τις ανεξάλειπτες μνήμες. Ήσαν τα χρόνια εκείνα τα ευτυχέστερα της ζωής μου. Γιατί ήσαν χρόνια παιδικά, χρόνια επίσης προπολεμικά (1933 - 1940). Ήταν αυτή η μόνη περίοδος της ανεμελιάς: κατόπιν, μαζί με την αναστάτωση της εφηβείας, άρχιζε η φρίκη του πολέμου, η τραγωδία της κατοχής, η άνδρωση μέσα στον εμφύλιο σπαραγμό, η βιοπάλη.

Καθώς αναλογίζομαι τώρα πόσο ξένοιαστα και χαρούμενα περνούσε τότε ο καιρός, μια σκιά βαραινει τη σκέψη μου: τα εβραϊόπουλα της Θεσσαλονίκης, με τα οποία συμμεριζόμαστε στη γειτονιά μου και στο σχολείο, στο πάρκο του Λευκού Πύργου και στις αμμουδιές της Χαλκιδικής τις ωραίες ημέρες. Πέρασε καιρός ώσπου να παραδεχθώ τι χρωστούσα στα εβραϊόπουλα που ήταν η καθημερινή μου παρέα. Μέναμε τότε στην οδό Στρατηγού Καλλάρη, έναν κάθετο δρόμο προς την παραλία, απ' όπου έφευγαν τα βαποράκια για την Περαιά και το

Μπαχτσέ Τσιφλίκι (έτσι λεγόταν τότε). Η "Λευκή", η "Τρίγλια", που γέμιζαν παιδικές φωνές με τον ενθουσιασμό για το κολύμπι στις αμόλετες ακόμη ακτές. Στον τρίτο όροφο της πολυκατοικίας μας κατοικούσε η οικογένεια Ματαλών. Θυμάμαι την κομψή επίπλωση του διαμερίσματος και το πιάνο με ουρά, στο οποίο έπαιζε διαδοχικά όλη η οικογένεια, ακόμη κι η γιαγιά. Θυμάμαι τη βιβλιοθήκη, διαρκώς ενήμερη από το βιβλιοπωλείο Μόλχο κι από όσα κουβαλούσε ο πατέρας - έμπορος ωστόσο - από το καθιερωμένο, κάθε άνοιξη και φθινόπωρο, ταξίδι στο Παρίσι και τη Ρώμη. Θυμάμαι τις διηγήσεις του, που δεν ξεδιπλώναν μόνο στα παιδικά μας μάτια έναν κόσμο θαυμαστά άγνωστο, αλλά και μας ανέβαζαν στις συζητήσεις των μεγάλων, που δεν μπορούσαν πάντα να μας εξηγήσουν την κρυφή τους αγωνία.

Θυμάμαι ακόμη πιο καθαρά - ίσως γιατί ήμουν παιδιαστικά ερωτευμένος μαζί της - τη μικρή κόρη της οικογένειας, που μας διάβαζε με τη μελωδική φωνή της ποιήματα γαλλικά, ισπανικά και γερμανικά, αλλ' επέμενε ότι τα μελωδικότερα - τα τραγουδούσε κιόλας - ήταν τα ελληνικά. Τη λέγαμε, δεν ξέρω αν αυτό ήταν το αυθεντικό της όνομα, Μέντη. Και τη λατρεύαμε όλα τα παιδιά, ήταν η Ηγερία μας. Κι ήταν κι η πρώτη στο κολύμπι - τέλειο κρόουλ - η πρώτη κι η μόνη από την παρέα που έπαιζε τέννις. Σ' ένα μπαλ μασκέ που οργάνωνε κάθε χρόνο ο εβραϊκός Σύνδεσμος στην αίθουσα του Εμπορικού Συλλόγου, η Μέντη είχε ντυθεί Εσμεράλδα. Κάποιο παιδί την πείραξε πως ντύθηκε, Εβραία αυτή, ηρωίδα της "Παναγίας των Παρισίων". - "Μα την αγαπώ την Παναγία"... του απάντησε.

Είχαν περάσει πάνω από σαράντα χρόνια, όταν βρέθηκα στο Μουσείο της ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ, καλεσμένος στο Ισραήλ από την κυβέρνησή του. Θαύμασα την οργάνωση των εκθεμάτων. Κι αναζήτησα στο τμήμα της Θεσσαλονίκης τη μοίρα της οικογένειας Ματαλών. Βρήκα ολόκληρον τον κλάδο. Παρακολούθησα την ανέλιξη του επί τρεις περίπου αιώνες. Και εντόπισα τελικά το κομμάτι της εκείνο που έμενε στην πολυκατοικία της Στρατηγού Καλλάρη - τη γιαγιά, τους γονείς, τα τρία παιδιά της παρέας μας. Όλοι τους είχαν αποσπασθεί από τη Θεσσαλονίκη τους, όλοι είχαν σβήσει στην Πολωνία.

Η νοσταλγία των παιδικών μου χρόνων της Θεσσαλονίκης δεν είναι πια όπως πριν. Τη βαραινει μια σκιά αβυσταχτής μελαγχολίας, ίσως και ανομολόγητης τύπης.

Η Συναγωγή των Χανίων σήμερα

Η Ισραηλιτική Κοινότητα των Χανίων κατά την πληθυσμιακή απογραφή του 1536

Του ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΜΑΥΡΙΔΕΡΟΥ

Η τέταρτη Σταυροφορία των Φράγκων υπήρξε μοιραία για το Ελληνικό Έθνος. Με αυτήν οι Φράγκοι κατέλυσαν το Βυζαντινό κράτος. Οι αρχηγοί της Σταυροφορίας αυτής Βονιφάτιος, Μαρκήσιος του Μονφεράτου, Βαλδουίνος Κόμης της Φλάνδρας και Ερρίκος Δάνδολος δόγης της Ενετίας, κατέλαβαν στις 24 Απριλίου του 1202 την Κωνσταντινούπολη και άρχισαν τη διανομή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Η Κρήτη δόθηκε στον Βονιφάτιο, ο οποίος με σύμβαση που υπέγραψε στην Ανδριανούπολη στις 12 Αυγούστου του 1204, την πούλησε στους Ενετούς αντί του ποσού των 10.000 αργυρών μάρκων. Μεταξύ των ετών 1205 και 1212 έγινε ο πόλεμος μεταξύ των Δημοκρατιών της Ενετίας και της Γένουας, στον οποίο επικράτησε η Ενετία. Έκτοτε (από το 1212) ο Ενετικός ζυγός στήριζε την εξουσία του μέχρι το 1717, εις βάρος του κρητικού λαού, με διώσεις, βαριά φορολογία και μεσαιωνικά βασανιστήρια. Στο διάστημα αυτό των 505 ετών, ο κρητικός λαός επαναστάτησε κατά του ενετικού καθεστώτος 27 φορές, οι δε ένοπλες αυτές εξεγέρσεις έπαιρναν συνήθως τέλος αφού πνιγόντουσαν στο αίμα.

Η Κρήτη, ως νέα κτήσις της Ενετίας, ονομάστηκε "Βασίλειο της Κρήτης" και ο Ενετός κυβερνήτης πήρε τον τίτλο "Δούκας της Κρήτης".

Το 1533, λόγω της ειδικής ενετικής φορολογίας των ορνίθων, που όριζε ότι: "Εκαστος αγρότης ώφειλε να δίδει εις τον Ενετόν Τιμαριούχον της περιοχής του μίαν ορνίθα κατά μήνα, καλήν και ευτραφή", οι Σφακιανοί επαναστάτησαν κατά της Ενετικής εξουσίας. Η επανάσταση διήρκεσε τρία χρόνια, έως το 1536, οπότε η διοίκηση συνθηκολόγησε με τους επαναστάτες αποδεχόμενη τα αιτήματά τους. Αυτή η συνθηκολόγηση ήταν αποτέλεσμα βεβιασμένου από πλευράς των Ενετών, αλλά και αναγκαίου διότι το ίδιο έτος υπήρχαν πληροφορίες ότι σύντομα οι Τούρκοι, ένας σοβαρός εξωτερικός κίνδυνος, ετοιμάζονταν να επιτεθούν

στην Κρήτη με σκοπό να εκδιώξουν τους Ενετούς και να καταλάβουν την εξουσία.

Μετά τις πληροφορίες αυτές, οι Ενετοί άρχισαν να ενισχύουν τις πόλεις με οχυρωματικά έργα, στρατός και στόλος στάλθηκε από την Ενετία για να ενισχύσει την άμυνα του νησιού. Στα Χανιά, η τοπική ενετική διοίκηση, μεταξύ των άλλων αμυντικών μέτρων που πήρε, ενεργοποίησε τον πληθυσμό της πόλης.

Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας έγινε λεπτομερής απογραφή των ανδρών και βάσει του αποτελέσματός της καταρτίστηκαν στρατολογικοί κατάλογοι. Η απογραφή περιέλαβε όλους τους άρρενες πολίτες, ανεξάρτητα από τον τίτλο που έφεραν (ευγενείς), τα αξιώματα που κατείχαν, το θρήσκευμά τους (Καθολικοί, Ορθόδοξοι, Εβραίοι) ή την καταγωγή τους.

Οι αμυντικές αυτές ετοιμασίες φαίνεται ότι έγιναν την πιο κατάλληλη στιγμή, γιατί το επόμενο κιόλας έτος και συγκεκριμένα στις 14 Ιουνίου του 1537 άρχισαν οι τουρκικές επιδρομές από το Χαϊρεδίν Βαρβάροσσα, επιδρομές που διήρκεσαν μέχρι και το 1570, οπότε οι Τούρκοι αποχώρησαν από το νησί για να επανέλθουν αργότερα.

Η πόλη των Χανίων είναι δημιουργήμα των Ενετών. Αυτοί την ονόμασαν "Λα Κανέα" και κυριολεκτικά την οικοδόμησαν. Επιπλέον, έκτισαν γύρω της ισχυρό φρούριο, καθώς και την Ακρόπολή της, το λεγόμενο "Καστέλλι". Ανοικοδόμησαν τα υπάρχοντα έως και σήμερα νεώρεα και η πόλις ήκμασε με το όνομα "Κανέα - Χανιά". Λόγω της γεωγραφικής αλλά και εμπορικής θέσης της, η πόλη έγινε το κυριότερο κέντρο του δυτικού διαμερίσματος της Κρήτης. Επί Επαισκρατίας, σε αυτήν είχε την έδρα του ο Ενετός Διοικητής, ο οποίος μαζί με το "Συμβούλιο των Ευγενών" εξουσίαζε την επαρχία μέχρι τα Σφακιά.

Η πληθυσμιακή απογραφή του 1536 έγινε από κάποιον Μαρκαντώνιο Βερνάρδο (Marcantonio Bernardo) και αποτελείται από 95 σελίδες, στις οποίες περιλαμβάνονται πέντε (5) καταγραφές κατοίκων. Οι άρ-

ρενες κάτοικοι της επαρχίας Αποκορώνου Χανίων που καταμετρήθηκαν, βρέθηκαν 2.295. Στο κείμενο της απογραφής, για τον κάθε έναν από αυτούς αναφέρεται ο αύξων αριθμός του (στην απογραφή), το επίθετο, το μικρό όνομα, το πατρώνυμο και ο αριθμός και το τμήμα της πόλης στο οποίο βρίσκονταν η κατοικία του.

Αναλυτικά, από τους 2.295 άρρενες κατοίκους, οι 2.212 ήταν Ενετοί και Κρήτες Χριστιανοί και οι υπόλοιποι 83 Εβραίοι. Ως προς την στρατολογική κατάσταση τους, από το σύνολο των 2.295 ατόμων, 1.549 Ενετοί και Κρήτες Χριστιανοί κρίθηκαν ικανοί για στράτευση. Σχετικά με την στρατολογική κατάσταση των Εβραίων, η απογραφή έχει δύο αναφορές. Στην πρώτη φαίνεται ότι και οι 83 κρίθηκαν ικανοί για στρατολόγηση, ενώ στην δεύτερη φαίνεται ότι κρίθηκαν ικανοί 80 και τρεις παραλείπονται.

Πιο συγκεκριμένα, οι τέσσερις (4) καταγραφές έχουν ως εξής:

1) Επικεφαλίδα Α' Καταγραφής

Απογραφή πληθυσμού Χανίων
Marcantonio Bernardo - 1536

Καταστάσεις Ενετών ευγενών (N.V.) και Κρητών ευγενών (N.C.). Σελίδες: Μία (1). Απογραφή: Εικοσιέξι (26) αρρένων ατόμων (9 Ενετοί και 17 Κρήτες ευγενείς).

Σημείωση: Η καταγραφή έχει γίνει με γνώμονα τη σειρά αρχαιότητας της κτίσεως του τίτλου ευγενείας.

2) Επικεφαλίδα Β' Καταγραφής

Κατάστασις Β' (της προηγούμενης καταγραφής)

Σελίδες: Δύο (2). Απογραφή: Εβδομήντα τριών (73) αρρένων ατόμων (44 Ενετοί και 29 Κρήτες ευγενείς).

Σημείωση: Η καταγραφή και εδώ έχει γίνει με γνώμονα τη σειρά αρχαιότητας της κτίσεως του τίτλου ευγενείας.

3) Επικεφαλίδα Γ' Καταγραφής

Θεμιστοκλέους Κυρ. Μισοστάκη

Αλφαβητική κατάσταση ονομάτων επαρχίας Αποκορώνου Χανίων αναφοράς απογραφής Bernardo 1536.

Σελίδες: Πενήντα επτά (57). Απογραφή: Δύο χιλιάδων διακοσίων δώδεκα (2.212) αρρένων ατόμων.

Σημείωση: Η καταγραφή αυτή δεν περιλαμβάνει άτομα με τίτλους ευγενείας. Επίσης, αναφέρεται ο αριθμός και η ακριβής τοποθεσία της κατοικίας τους, καθώς και το τμήμα της πόλης στο οποίο βρίσκονταν αυτή.

4) Επικεφαλίδα Δ' Καταγραφής

Κατάστασις στρατευσίμων της πόλεως των Χανίων.

Μαρκαντωνίου Μπερνάρντο Δ) Εβραϊκή

Σελίδες: Δύο (2). Απογραφή: Ογδόντα τριών (83) αρρένων ατόμων.

Σημείωση: Η καταγραφή αυτή έχει αλφαβητική σειρά στα επώνυμα και αναφέρει τον αριθμό και το τμήμα της πόλης της κατοικίας των απογραφέντων, ενώ σε ορισμένα ονόματα αναφέρεται και το πατρώνυμο. Επάνω από την επικεφαλίδα υπάρχει η χειρόγραφη ένδειξη: Απαγορεύεται η δημοσίευσις". Η ένδειξη - Δ) Εβραϊκή - δηλώνει την Εβραϊκή συνοικία της πόλεως των Χανίων, όπου όπως φαίνεται κατοικούν όλοι οι Εβραίοι κάτοικοι της.

5) Επικεφαλίδα Ε' Καταγραφής

Αλφαριθμητοποιημένη κατάστασις στρατευσίμων της πόλεως των Χανίων Μαρκαντωνίου Μπερνάρντο, 1536.

Σελίδες: Τριάντα τρεις (33). Απογραφή: Χιλίων εξακοσίων είκοσι εννέα (1.629) αρρένων ατόμων (1.549 Ενετοί και Κρήτες Εβραίοι 80).

Σημείωση: Η καταγραφή αυτή έχει αλφαβητική σειρά των επωνύμων και αναφέρει τίτλους ευγενείας, μικρά ονόματα, πατρώνυμα, επαγγέλματα και παρωνύμια. Στους 1.629 απογραμμένους περιλαμβάνονται Ενετοί, Κρήτες Ορθόδοξοι και Εβραίοι ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση. Από τη μελέτη της καταγραφής αυτής γίνεται γνωστό, ότι οι Ενετοί είχαν χωρίσει την πόλη των Χανίων σε τέσσερις τομείς, στους Α, Β, Γ και Δ. Με βάση τον διαχωρισμό αυτό, ο απογραφείας Μαρκαντώνιο Μπερνάρντο κατέγραψε τους αρρένες κατοίκους στις Α', Β', Γ' και Δ' Καταγραφές.

Κατά τις Δ' και Ε' καταγραφές, οι Εβραίοι πολίτες έχουν απογραφεί ως εξής και με δεδομένο το στοιχείο ότι κατοικούσαν στην Δ' περιοχή της πόλεως των Χανίων, την Εβραϊκή.

Στην κατάσταση που ακολουθεί, ο αριθμός της πρώτης στήλης δηλώνει τον αύξοντα αριθμό των στρατευσίμων, ενώ ο αριθμός της δεύτερης στήλης τον αριθμό κατοίκιας τους:

- 1/15 Άστρου Λάζαρος
- 2/55 Άστρου Λάζαρος
- 3/37 Άστρου Λέγκα
- 4/33 Άστρου Λιγία
- 5/47 Άστρου Μείρε
- 6/79 Άστρου Σαλομών
- 7/20 Βέρζο Τζάμολι
- 8/35 Γκεμάτης Ακαρών
- 9/53 Γκεμάτης Μωσσάνης

Η οδός Κονδυλάκη. Η κύρια αρτηρία που διασχίζει την "οβριακή", στα Χανιά.

- 10/6 Γκεμάτης Μωσέ
- 11/54 Γκεμάτης Σαμαρίας
- 12/25 Γκάτης Τζάμολι
- 13/65 Τζαρτζαντότος Λιμελλο
- 14/64 Τζαρτζαντότος Μιχαήλ
- 15/28 Ζάννα Σαλομών
- 16/30 Ζιρούχος Αφρείμ
- 17/52 Ζιρούχος Μπαρταχής
- 18/39 Ζιρούχος - Νεραμπάνα Λάζαρος
- 19/21 Κάισαρ Λιγίας
- 20/81 Κασάνης Ελία
- 21/34 Κοέν - Τζαντζαντότος Γκέστε
- 22/22 Κορκίδης Κρούσος
- 23/26 Κορκίδης Σαμαρίας
- 24/60 Λάγκο Ματαθίας
- 25/68 Μάντε Βουρτάκας
- 26/51 Μάντε Μωσέ
- 27/32 Μάουντο Σαλαχάιος
- 28/5 Μαράθας... Κορωνάιος
- 29/14 Μαυρογόνατος Δαυίδ
- 30/16 Μαυρογόνατος Λιγίας
- 31/11 Μαυρογόνατος Μείρης
- 32/50 Μπαλάτζας Ελίας
- 33/57 Μπαλάτζας Μήτζος
- 34/78 Μπαλάτζας Σολομών
- 35/1 Μπαλάτζας Φράι
- 36/24 Μπαρμπέτας Μωσσάνης
- 37/83 Μπαρμπέτας Τζέστης
- 38/19 Μπίλης Ιάκωβος του Μωσέ
- 39/18 Μπίλης Μωσέ
- 40/75 Μυλοποταμίτης Διάκος
- 41/82 Μυλοποταμίτης Κάνας
- 42/77 Μυλοποταμίτης Λιάκος του Διάκου
- 43/13 Μυλοποταμίτης Λιγίας
- 44/74 Μυλοποταμίτης Χρούσος
- 45/76 Μυλοποταμίτης Χρούσος του Διάκου
- 46/45 Νταλμεδικός Αβάς

- 47/38 Νταλμεδικός Μωσέ
- 48/59 Νταμοντόν Λιγίας
- 49/4 Ντεβράκας Σαμαρίας
- 50/8 Ντεζαντία Λιάς
- 51/3 Ντεζαντία Σαμιούλης
- 52/9 Ντεκρούσος Λάζαρος
- 53/2 Ντελάζαρο Σαλαμάκι
- 54/7 Ντελάκος Σαλομών
- 55/58 Ντελάζαρο Τζαλακάζας
- 56/49 Ντελίας Ιωσήφ
- 57/67 Ντεμισαέλ Λάζαρος
- 58/27 Ντεμίκας Λιάκος
- 59/41 Ντεμίκας Μείρε
- 60/40 Ντεμίκας Τζέστη
- 61/36 Ντεμίκας Τζόνα
- 62/69 Ντενάχου Λιάς
- 63/70 Ντενάχου Μισαήλ
- 64/42 Ντεζάνθος Λίζας
- 65/43 Ντεζάνθος Σαλομών
- 66/17 Ντεσαμπαθία Μίνως
- 67/10 Ντεσολομών Λίζας
- 68/12 Ντετζακόμ Σολομών
- 69/23 Ντίλλης Μίχος
- 70/29 Ξάτος - Τζατζαντότος Δαυίδ
- 71/73 Παπάς Λιάς
- 72/71 Ρεπούλης Αβραάμ
- 73/72 Σάγκρι Γκέσι
- 74/80 Σακεντότος Ζαχαρίας
- 75/66 Σακεντότος Ισολίνιο
- 76/56 Σακεντότος Λάζαρος
- 77/63 Σακεντότος Λάζαρος
- 78/62 Σακεντότος Μωσέ
- 79/46 Σαλομών Κασάνι
- 80/31 Σουσίν Αβραά
- 81/61 Σπανιόλ Ιάκωβος
- 82/44 Φράγγος Μισαούλης
- 83/48 Φράγγος Ραφαήλ

Τέλος, στην Ε' καταγραφή, στην 20ή σελίδα, ανάμεσα στα ονόματα της Εβραϊκής οικογένειας Μυλοποταμίτη, αναφέρεται κάποιος Τζωρτζής Μυλοποταμίτης με αύξοντα αριθμό 955, έχει δε καταγραφεί, ότι κατοικούσε στον τομέα Δ' (Εβραϊκή συνοικία), στην κατοικία 130. Ακόμη, δίπλα στο όνομά του υπάρχει η ένδειξη "Ser", χαρακτηρισμός που χρησιμοποιήθηκε από τον απογραφέα στις καταγραφές Α' και Β' (των ευγενών).

Η εγγραφή αυτή είναι πιθανόν να έγινε εκ παραδρομής, διότι το ίδιο πρόσωπο δεν αναφέρεται στην καταγραφή Δ', όπου έχουν απογραφεί οι αρρένες Εβραίοι πολίτες της πόλεως των Χανίων.

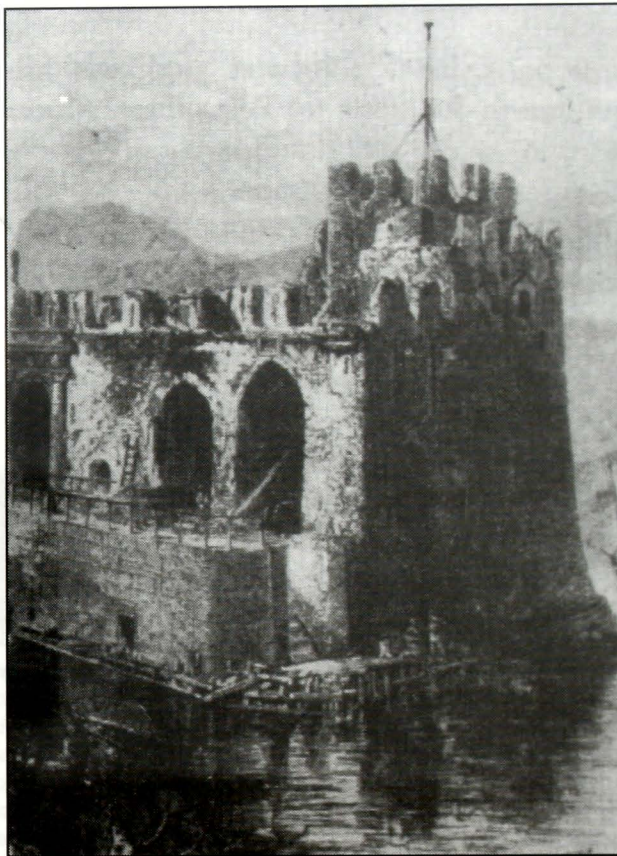
Σημείωση:

1. Ο αείμνηστος Θεμιστοκλής Κυριάκος Μητσοτάκης, μέλος της Εραλδικής - Γενεαλογικής Εταιρείας της Ελλάδος, ασχολήθηκε με οικοσημολογικές έρευνες στην Κρήτη και αντέγραψε την απογραφή από κάποιο Κρητικό ιστορικό αρχείο. Το αντίγραφο αυτό το δώρησε κατόπιν στο αρχείο της Εταιρείας (φάκελλος Χανιά) προς χρήση των ερευνητών.

Ο Δημήτρης Α. Μαυριδερός είναι Έφορος της Εραλδικής - Γενεαλογικής Εταιρείας της Ελλάδος

γιάρη και 3) την Πύλη του Ναού, στο Βούρκο, εκεί δηλαδή που βρίσκονται σήμερα τα στρατιωτικά μαγειρεία. Τα τείχη ασφαλώς προστάτευαν τη συνοικία και εξασφάλιζαν το αίσθημα της ασφάλειας και της προστασίας, όσο κι αν ισχύει παντού το πάντα σοφό ρητό "ουδέν κακόν αμιγές καλού" και αντιστρόφως. Παράδειγμα, η σύγκρουση Γενοβέζων και Βενετών και μέσα στο Νεγκροπόντε, κατά την οποία ολόκληρη η πόλη είχε παραδοθεί στις διαρπαγές και τη λεηλασία από την πλευρά των Γενοβέζων (1350 μ.Χ.). Η συναγωγή, να σημειωθεί, βρισκόταν έξω από τα τείχη του Κάστρου¹.

Σε μια μεταγενέστερη φάση της, μια νέα εβραϊκή συνοικία δημιουργήθηκε (1355) μέσα στο Κάστρο (γκέττο), σε σπίτια που ανήκαν στη Δημοκρατία, την τοπική Εκκλησία ή σε ιδιώτες. Οι Εβραίοι κάτοικοι πλήρωναν στους δικαιοϋχους εκμισθωτές - ιδιοκτήτες ένα ετήσιο ενοίκιο από 600 συνολικά υπέρπυρα⁵, που σαν βυζαντινό νόμισμα διατηρούσε (όπως είδαμε και παραπάνω) την κυκλοφορία του στις καθημερινές συναλλαγές. Αλλά την ίδια χρονιά που ιδρύθηκε η νέα εβραϊκή συνοικία, καταστράφηκε από τα πυρά των Γενοβέζων και το όλο συγκρότημα χρειαζόταν ανακατασκευή. Υπήρχαν βέβαια και οι εβραϊκές συνοικίες της Καρύστου και των Ωρεών που οι Γενοβέζοι τις είχαν πυρπολήσει, για να εκδικηθούν μετά την καταστροφή που είχαν

Βενετσάνικος Πύργος στη Χαλκίδα

πάθει στην Αυλίδα και στη Σκάλα Ωρωπού από τους Βενετσιάνους (1347). Τότε ακριβώς η Γαληνότητα συνέστησε στους αξιωματούχους της να βρουν μια νέα περιοχή, για λόγους όμως άγνωστους δεν έγινε καμιά αλλαγή.

Εν τω μεταξύ η Σύγκλητος με απόφασή της όριζε "να τελειώσει η συγκατοίκηση Χριστιανών και Εβραίων στη Χαλκίδα"⁶. Ωστόσο εξακολούθησαν να φτάνουν εβραίοι έμποροι από την ενδοχώρα (Βοιωτία κ.λπ.), που αγόραζαν ή νοίκιαζαν σπίτια στη Χαλκίδα τα οποία και χρησιμοποιούσαν, που όμως βρίσκονταν μέσα στην περιτειχισμένη περιοχή, αλλά πέραν των ορίων της εβραϊκής συνοικίας. Μάλιστα για την εύκολη επικοινωνία τους, εκτός από τις αρχικές υπάρχουσες, όπως παραπάνω, τρεις πύλες του Κάστρου είχαν ανοίξει και άλλες πύλες. Διατάχθηκαν, λοιπόν, στα 1402: α) ν' αδειάσουν οι Εβραίοι όλους τους χώρους που ήταν εκτός της εβραϊκής συνοικίας και β) να μείνουν μονάχα οι τρεις αρχικές πύλες και οι άλλες να κλείσουν. Ακού-

στηκε, μάλιστα, από μερικούς ότι οι πόρτες των σπιτιών που άνοιγαν μέσα από μη εβραϊκό τμήμα του Κάστρου διευκόλυναν τους Εβραίους να διαπράξουν παραβιάσεις. Τέτοιες όμως παραβιάσεις ούτε προσδιορίστηκε σε τι συνίσταντο, αλλά ούτε και σημειώθηκε ότι διαπράχθηκαν. Ωστόσο, το διάταγμα του 1402 εφαρμόστηκε και οι περισσότερες πύλες κλείστηκαν. Πάντως, παρά την αυστηρότητά του, πρέπει να επισημανθεί ότι στα χρόνια που είχαν προηγηθεί μέχρι την ψήφισή του δεν είχε εκδηλωθεί καμία εχθρική διάθεση από

την πλευρά της λαϊκής κοινής γνώμης των παρισκόντων εντός ή εκτός του Κάστρου της Χαλκίδας κατά των Εβραίων κατοίκων. Μάλιστα, κατά το 1425, δηλαδή έπειτα από αρκετά ενδιάμεσα χρόνια, διαπιστώνουμε ότι εγκρίνεται ευχέρεια στην εβραϊκή κοινότητα να κατασκευάσει στη συνοικία της από τις δύο πύλες του Κάστρου δύο τειχισμένους διαδρόμους για να χωρίζεται καλύτερα από τη λατινική συνοικία. Αυτό ήταν ένα μέτρο που διασφάλιζε τις σχέσεις καλής γειτονίας και συγχρόνως προστάτευε τους Εβραίους, ώστε να μην είναι εκτεθειμένοι σε ληστείες και απαγωγές εκ μέρους των Τούρκων, όπως είχε συμβεί κατά το παρελθόν σε επιδρομές τους.

Ειδικά για τη συνοικία - γκέττο που παραχωρήθηκε, σύμφωνα με τα παραπάνω, στους Εβραίους της Χαλκίδας, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι "το

γκέτο εντός των τειχών", δηλαδή η βίωση σε ιδιαίτερη συνοικία, ήταν μια ιδέα που είχε ξεκινήσει από το δόγμα "ου συγχρώνται Χριστιανοί Ιουδαίοι" της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου του 692 μ.Χ. της Κωνσταντινουπόλεως. Κατά τη διαπίστωση μάλιστα του Ανδρέα Ανδρεάδη, η συμπεριφορά αυτή από μέρους της Εκκλησίας αποτελεί τον πρώτο κοινωνικό αντισημιτισμό. Αλλά η Βενετία δεν διακατεχόταν από σύνδρομο αντισημιτικά. Τρανή απόδειξη υπήρξε το γεγονός ότι το 1215 είχε προβλεφθεί από τη Σύνοδο του Λατερανού να φορούν οι Εβραίοι των παπικών κρατών ένα κίτρινο σήμα για να ξεχωρίζουν από τους άλλους υπηκόους. Μέχρι το 1463, δηλαδή επί 284 χρόνια, η Βενετία δεν είχε εφαρμόσει αυτό το μέτρο στο κράτος της και στις κτήσεις της, ενώ ήδη με βούλα του Πάπα Αλεξάνδρου Δ' (1254 - 1261) είχε εφαρμοσθεί στα παπικά κράτη. Έτσι, η καθιέρωση στις βενετικές κτήσεις του κίτρινου σήματος "Ο" για τους Εβραίους υπήρξε μια τυπική πράξη διακριτικού διαχωρι-

Η γέφυρα του Ευρίπου όπως την είδε ο Girard στα 1850 από το Βόρειο λιμάνι της Χαλκίδας. (Από παλιά χαλκογραφία της Τουρκοκρατίας)

σμού χωρίς απώτερες συνέπειες⁷. Συνεχίστηκε η φιλελεύθερη μεταχείριση των Εβραίων υπηκόων της Βενετίας εντός και εκτός του πατρίου εδάφους της και μάλιστα με την επικύρωση του Καρδινάλιου Βησσαρίωνα στα 1463, λίγο μετά την ανακηρυγή του ως πριουάριου Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Ο Βησσαρίων ως απεσταλμένος του πάπα Πίου Β' στη Βενετία και εξέχων έλληνας ουμανιστής της εποχής του, δέχθηκε τότε τον Δόγη της Βενετίας Χριστόφορο Μάουρο, που του παρουσίασε μια "αίτηση" για το εβραϊκό ζήτημα. Ο Βησσαρίων αποτύπωσε την προσωπική του γνώμη (που δεν ήταν άλλο από μια επικύρωση της πολιτικής που ακολουθούσε ήδη η Βενετία επί διακόσια χρόνια) σ' ένα σημαντικό ντοκουμέντο γραμμένο στα λατινικά. Και ήταν αυτό μια διακήρυξη επαναστατική για την εποχή της, που άρχιζε με αυτή τη φράση: "Judaeos inter Christianos habitare permittimus...", δηλαδή "Επιτρέπουμε στους Ιουδαίους να ζουν μεταξύ των Χριστιανών"... Ήδη 40 χρόνια πριν, όταν ο αυτοκράτορας της Κωνσταντινουπόλεως διέταξε να παραμείνουν εβραίοι Βενετοί πολίτες της Κωνσταντινουπόλεως υπό την εξουσία και δικαιοδοσία του, η βενετική Σύγκλητος διαμαρτυρήθηκε και διαφώνησε σ' αυτή τη διαταγή, διακηρύσσοντας ότι αυτοί οι Εβραίοι ήταν πολίτες δικοί της από το 1343 και αξιώνοντας να πάψει η κακρμεταχείρισή τους από τα αυτοκρατορικά όργανα του Βυζαντίου⁸.

Κλείνοντας την παραπάνω παρένθεση και ξαναγυρίζοντας στο κρίσιμο θέμα των εβραϊκών εγκαταστάσεων στην εβραϊκή συνοικία, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όπως συνέβαινε και σε όλες τις βενετικές αποικίες, θεωρείτο παράνομη η κατοχή με ενοίκιο σπιτιών έξω από το γκέτο. Και όμως κατοικήσεις τέτοιες, στα σπίτια των Λατίνων, υπάρχουν και μέχρι το 1429 και δεν λαμβάνεται κανένα μέτρο, προφανώς διότι ήταν καταστάσεις δημιουργημένες ντε φάκτο και βέβαια κανονικά καταβάλλονταν τα ενοίκια στους δικαιούχους εκμισθωτές, κυρίως Ιταλούς. Κατά τα χρόνια 1439 - 1440 η Βενετία, συμβιβάζοντας τη δημιουργημένη κατάσταση πραγμάτων, πρόβλεπε μ' ένα της διάταγμα ότι η κατοίκηση πέραν του τοίχου του γκέτο επεκτείνεται και καθορίζεται σε τρία συγκεκριμένα σημεία (απροσδιόριστα σήμερα), δηλαδή στο χώρο που περιλαμβάνετο τότε ανάμεσα στο σπίτι του εβραίου Ρεμπέλιους Μπόννους, στον τοίχο του γκέτο και στον πύργο Spirovo. Ως αιτιολογία αυτής της ρύθμισης αναφέρονταν τα εξής: 1) Η εγκατάσταση πολλών Εβραίων που είχαν έλθει από την ενδοχώρα (Βοιωτία κ.λπ.), τους οποίους δεν μπορούσε να χωρέσει η παλιά εβραϊκή συνοικία με αποτέλεσμα, παρά τις απαγορεύσεις του νόμου, ένας μεγάλος αριθμός εβραϊκών οικογενειών είχαν νοικιάσει σπίτια έξω από την εβραϊκή συνοικία, που είναι δύσκολο να ξενοικιάσουν. 2) Οι Εβραίοι κατείχαν το

μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου. Προβλεπόταν επίσης στο διάταγμα ότι η παραπάνω καθορισμένη νέα ζώνη της εβραϊκής συνοικίας θα περικλεισθεί τριγύρω μ' ένα τοίχο, την κατασκευή του οποίου θα πληρώσει η εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας. Όσοι Εβραίοι νοικιάσουν στο εξής σπίτια πέραν των παραπάνω ορίων, θα πληρώσουν πρόστιμο 500 δουκάτα και θα εξορισθούν εκτός Ευβοίας. Αυτή υπήρξε η τελευταία φάση του προβλήματος της εβραϊκής συνοικίας και, όπως φαίνεται, δεν δημιουργήθηκαν ζητήματα κατά τα επόμενα χρόνια και μέχρι του τέλους της Ενετοκρατίας.

Αναφορικά με την παρουσία των Καθολικών της Ιταλίας στη Χαλκίδα θα πρέπει να σημειωθεί, ότι υπήρξε αυτή η δημιουργία της μεταβολής που έγινε κατά το 1261. Τότε, δηλαδή, η Κωνσταντινούπολη που ήταν στην κατοχή Φράγκων και Λατίνων από το 1204, ξαναγύρισε στα χέρια των Βυζαντινών και ο Λατίνος Πατριάρχης, που ήταν μέχρι το 1261 εγκατεστημένος στην Κωνσταντινούπολη, μετέφερε την έδρα του στη βενετοκρατούμενη και ομόδοξη του Χαλκίδα, οπότε τον ακολούθησαν και οι ιταλοί συμπατριώτες του. Το σπίτι του στη Χαλκίδα βρισκόταν στην πλατεία και ακριβώς απέναντι από την πύλη της Αγίας Παρασκευής. Οι σχέσεις μεταξύ Λατίνων και Εβραίων υπήρξαν καλές και αδιατάρακτες. Η Δημοκρατία υποστήριζε το δικό και σε μια περίπτωση ληστείας τριών εβραίων εμπόρων της Χαλκίδας από έλληνες ναυτικούς, τους κυνήγησε και κατάφερε να εισπράξει αποζημιώσεις για λογαριασμό τους από την Κωνσταντινούπολη, όπου υπάγονταν πολιτικά οι δράστες (Πράξη του 1321)*.

Γενικά, θρησκευτική εχθρότητα προς τους Εβραίους δεν παρουσιάστηκε από ποθενά. Βέβαια, υπήρχε, όπως θα δούμε παρακάτω, μεγάλη φορολογική επιβάρυνση των Εβραίων, όμως αυτό οφειλετο σε λόγους ταμειοτικούς και στην αναμφισβήτητη επαγγελματική πάσης φύσεως δραστηριότητα των Εβραίων και κυρίως των εμπόρων της θαλάσσιας εμπορίας. Εκείνο, βέβαια, που αποστερούσε τους Εβραίους του Νεκροπόντε είναι, ότι δεν τους αναγνωρίζονταν τα δικαιώματα του βενετού πολίτη, με το πολύ ενδιαφέρον ευεργέτημα στις φορολογικές απαλλαγές. Επομένως, ο λόγος και εδώ ήταν φορολογικός. Αλλά πρέπει να σημειωθούν τρία ευνοϊκά για το εβραϊκό στοιχείο μέτρα: το πρώτο πάρθηκε το 1359 και ήταν (ύστερα από αίτηση της εβραϊκής κοινότητας) η κατάργηση του εθίμου να κλείνουν οι πύλες του γκέτο κάθε Μεγάλη Παρασκευή. Το δεύτερο ήταν ο θεσμός της επιλογής υποχρεωτικά ενός Εβραίου ως δημίου κατά την εκτέλεση των καταδικών, ένα έργο τραγικό και μακάβριο, που καταργήθηκε το 1452. Με το πρώτο μέτρο τους δόθηκε και το δικαίωμα απαλλαγής από τη φρουρά στις επάλξεις του φρουρίου, όπου συχνά υπήρχε ο κίνδυνος ρήξεων με τους Χριστιανούς φρουρούς. Επίσης, επειδή η συναγωγή τους βρισκόταν εκτός της πόλεως, δηλαδή στο Προάστιο, όπως το ονόμασαν αργότερα επί Τουρκοκρατίας, τους επέτρεψαν, εφόσον δεν θα υπήρχε εμπόλεμη κατάσταση, να πηγαινούν την Παρασκευή το απόγευμα για τον εορτασμό του Σαββάτου στη συναγωγή. Πρέπει, εδώ, να πούμε ότι τα παραπάνω μέτρα εναρμονίζονταν με το πνεύμα της ελεύθερης λατρείας και ανεξίτηλσκειας. Όσο για την

αγγαρεία, προσωπική ή πραγματική, αυτή ήταν μια έμμεση φορολογία, που αντίστοιχα, είτε παρέχονταν αυτούσια από τον υπόχρεο υπήκοο του Κράτους, είτε αυτός πλήρωνε κάποιο αντιστήκωμα που το εισέπραττε κάποιος άλλος ως αποζημίωση και στη θέση του εκτελούσε την αγγαρεία. Οι αγγαρείες απέβλεπαν στην εκτέλεση έργων οδικών, οχυρών, γεφυρών, κ.λπ. χωρίς αμοιβή από το Κράτος ή με κάποια μικρή αμοιβή. Και αυτό το έργο του δημίου ήταν μια αγγαρεία. Κατά τις αρχές του 14ου αιώνα προβλεπόταν στην Ευβοία το χαράτσι των 500 σολδίων για κάθε οικογένεια σε περίπτωση εξαγοράς βαριάς αγγαρείας¹⁰. Βέβαια, η μη εκπλήρωση της αγγαρείας από κάποιον υπόχρεο, σήμαινε πληρωμή εκ μέρους του για την απασχόληση εκείνου που θα εκτελούσε την αγγαρεία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. J. Bury, The Lombards and Venetians in Euboea, JHS 7 (1886), σ. 309 - 352· 8 (1887), σ. 194 - 213· 9 (1888), σ. 91 - 117. Will. Miller, The Latins in the Levant, σ. 79, 209 κ.ε., 300 - 302, 365 κ.ε., 460. G. Reconte, Les assises de Romanie, Παρίσι 1930, σ. 70 - 72, Εισαγωγή (μόνο για τα μέσα του 15ου αιώνα). Joshua Starr, The Jewries in the Levant after the Fourth Crusade, σ. 38 - 39.
2. Karl Hopf, Griechenland, στην Allgemeine Encyclopädie των Ersch και Gruber, τ. 85 (1886), σ. 375. J. Starr, ό.π., σ. 39.
3. G. Giomo, Lettere di Collegio Rectias Minor Consiglio 1308 - 1310 στα Miscellanea di Storia Venezia, σειρά τρίτη, τ. I (1910), σ. 313 αρ. 214. J. Starr, ό.π., σ. 39.
4. Σάθας, Documents inédits, τ. 3, σ. 279 κ.ε. (στο έτος 1425). M. Girard, Memoire sur l'ile d'Eubée, Arch Miss 2 (1851), σ. 644. Will. Miller, άρθρο του στις 24.10.1924 στο Morning Post του Λονδίνου G. Rizzardo στην Presa di Negroponte (Βενετία 1844), σ. 30. Αναφέρει την "Porta della Zudecha", δηλαδή "Πύλη της Εβραϊκής". J. Starr, ό.π. σ. 39. K. Hopf, ό.π., σ. 375.
5. K. Hopf, ό.π., τ. 86, σ. 17. J. Starr, ό.π., σ. 39.
6. K. Hopf, ό.π., τ. 86, σ. 453. J. Starr, ό.π., σ. 39.
7. Σάθας, ό.π., τ. 2, σ. 83 - 85, τ. 3, σ. 279 κ.ε., 464 κ.ε. Hipp. Noiret, Documents inédits, σ. 131 - 133 και 297 κ.ε. H. Thiriet, Απόφασις Βενετικής Συγκλήτου 1057/30.5.1402, 1971/4.3.1425 και 2522/26.3.1440. L. Schiavi, Gli Ebrei in Venezia e Nelle sue colonie στη Nuova Antologia 131 (1983), σ. 315. J. Starr, ό.π., σ. 40. Ανακοίνωση Ανδρ. Ανδρεάδη (Πρακτικά 14.2.1929, σ. 32 - 37 της Ακαδημίας Αθηνών): "Περί του αν υπήρχον Εβραίοι εν Κρήτη, ότε οι Βενετοί κατέλαβον την Μεγαλόνησον".
8. H. Vast, Le Cardinal Bessarion (1403 - 1427, Παρίσι 1878, σ. 457 κ.ε. C. Roth, History of the Jews in Italy, Philadelphia 1946, σ. 153 - 176. J. Starr, ό.π., σ. 48. H. Thiriet, La Romanie Venitienne en Moyen Age, Paris 1959, σ. 299 - 300.
9. Thomas, Diplomatarium, τ. I, σ. 183 κ.ε. Το έγγραφο περιλαμβάνει τα ονόματα τριών εβραίων εμπόρων της Χαλκίδας, J. Starr, ό.π., σ. 40.
10. Will. Miller, Le Rubriche dei Misti del Senato, Libri XV-XLIV, ΔΙΕΕ, τ. 29, σ. 101. C. Roth, The Easter Side of the Jews and its Liturgical Echoes, JQR 35 (1945), σ. 361 - 370. K. Hopf, ό.π., σ. 141 (για δήμιο). J. Starr, Proceedings of the American Academy for Jewish Research, τ. 12, σ. 75 κ.ε. Enions, J. Starr, The Jewries κ.λπ., ό.π., σ. 45. D. Kaufmann, Contribution à l'Histoire des Juifs en Italie, Revue des Etudes Juives 20 (1890), σ. 3, 42. F. Thiriet, Απόφαση Βενετικής Συγκλήτου 346/17.6.1359.

Ο **Ιωσήφ Μ. Σιακκής** (1917) είναι δικηγόρος - ιστοριοδίφης, μέλος επιστημονικών και πνευματικών σωματείων (Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών, Αγγλοελληνικού Συνδέσμου, Ελληνικής Περιηγητικής Λέσχης κ.ά.). Έχει δημοσιεύσει τη συλλογή διηγημάτων "Πικρές Αλήθειες", έχει μεταφράσει το έργο του J. Isaac "Η διδασκαλία της Περιφρόνησης", ενώ παράλληλα από χρόνια έχει ασχοληθεί με την αναζήτηση υλικού επί του Ελληνικού Εβραϊσμού. Σε πλούσια σειρά ομιλιών έχει διαπραγματευθεί διάφορα Εβραϊκά κ.ά. θέματα. Επίσης, κατά καιρούς έχει καταλάβει θέσεις στα εβραϊκά κοινοτικά όργανα (Πρόεδρος του ΟΠΑΙΕ και πρόεδρος της Κοινοτικής Συνελεύσεως Αθηνών).

Ο φασισμός δεν έλειψε και караδοκει

Με αφορμή την πρόσφατη βέβηλη πράξη στην προτομή του εργάτη της τέχνης Καρόλου Κουν

Του κ. Γ.Α. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗ

Ισως πολλοί δεν έδωσαν τη σημασία που έπρεπε στην είδηση που δημοσιεύτηκε σε μερίδα του Τύπου. Στην προτομή του μεγάλου εργάτη της τέχνης Καρόλου Κουν, που βρίσκεται στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου, κάποιοι νεοφασίστες έγραψαν επάνω στη μαρμάρινη βάση ακατανόμαστες ύβρεις, επειδή ο κορυφαίος καλλιτέχνης "ήταν Εβραίος" και σχεδίασαν με μαύρη μπογιά τον αγκυλωτό σταυρό. Όσο κι αν φαίνεται απίστευτο, οι νοσταλγοί του ναζισμού δεν έλειψαν στην εποχή μας και ίσως ελπίζουν ακόμα ότι μπορούν να μας... "σώσουν"! Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Κουν γίνεται στόχος των ανθρωποειδών που εκτρέφει ο ντόπιος και διεθνής φασισμός. Είναι όμως η πρώτη φορά που ο δημιουργός του "Θεάτρου Τέχνης" γίνεται στόχος μετά θάνατον...

Οι θαυμαστές του Γ' Ράιχ συχνά στο παρελθόν είχαν ενοχληθεί αφάνταστα από παραστάσεις έργων που είχαν ανεβάσει κορυφαίοι πρωταγωνιστές της σκηνής και δεν δίστασαν να τους απειλήσουν. Τον Νοέμβριο του 1961, όταν ο Κουν είχε ανεβάσει την "'Ανοδο του Αρτούρο Ουί", έλαβε απειλητικό γράμμα από κάποια νεοναζιστική οργάνωση που του ανήγγειλε ότι "θα πληρώσει" επειδή ο "Αρτούρο Ουί" διακωμωδούσε τον Χίτλερ. Ο Γεράσιμος Σταύρου είχε γράψει στην κριτική του, στην "Αυγή", ότι "η άνοδος του Αρτούρο Ουί είναι το πιο τυχερό έργο του Μπερχτ από την πλευρά της ερμηνείας στον τόπο μας"...

Στάθηκε όμως τυχερό και από πλευράς παραστάσεων, διότι ο Κουν όχι μόνο δεν πτοήθηκε, αλλά συνέχισε κανονικά τις παραστάσεις, οι θεατές πολλαπλασιάστηκαν και το έργο συζητήθηκε ευρύτατα.

Απειλές και προς τον Μυράτ

Στόχος των νεοναζιστών είχε γίνει τον Φεβρουάριο του 1960 και ο αξέχαστος Δημήτρης Μυράτ. Ήταν μια εποχή που στην Αθήνα είχε σημειωθεί μια έξαρση αντισημιτισμού, ενώ οι παρακρατικές οργανώσεις της ακροδεξιάς προέβαιναν ανοιχτά σε προκλήσεις. Ο Μυράτ έπαιζε εκείνο τον καιρό στο θέατρο "Διάνα" την "Υπόθεση Ντρέυφους". Ένα βράδυ έλαβε μια ανώνυμη επιστολή, με την οποία τον καλούσαν να τερματίσει τις παραστάσεις του "Ντρέυφους".

Οι αντισημίτες νοσταλγοί του αγκυλωτού σταυρού έγραφαν στον Μυράτ:

"Εσείς που παρουσιάσατε κατά το παρελθόν το χριστιανικόν έργο, το "Κράτος του Θεού", δεν έχετε το δικαίωμα να υπερασπίζεσθε τους Εβραίους, που τόσα κακά επεσώρευσαν στην ανθρωπότητα" και κατέληγαν οι επιστολογράφοι με την απειλή: "Πιστεύομεν ότι δεν θα θελήσετε να συνεχίσετε τις παραστάσεις του έργου. Σε περίπτωση όμως κατά την οποίαν δεν συμμορφωθείτε με τας υποδείξεις μας, θα σας κάνουμε να εκπλαγείτε και

κατά τρόπον πινά οδυνηρόν...".

Η θρασύτατη αυτή απειλή δεν στρεφόταν μόνο κατά του Μυράτ, αλλά εναντίον ολοκληρώου του θεάτρου και των ανθρώπων των γραμμάτων και της τέχνης και αποσκοπούσε να τους εμποδίσει να επιτελούν το καθήκον τους ως πνευματικοί παράγοντες. Ο Δημ. Μυράτ, όμως, όχι μόνο δεν τρομοκρατήθηκε, αλλά σε πείσμα των νεοναζιστών συνέχισε τις παραστάσεις του έργου του για έναν ακόμη μήνα.

Όταν έγινε γνωστό το γεγονός, υπήρξαν έντονες αντιδράσεις από τον πνευματικό κόσμο της χώρας. Ο πρόεδρος του Σωματείου

Ηθοποιών, ο Βασίλης Μεσολογγίτης, σε δηλώσεις του τόνισε: "Το Σωματείο Ηθοποιών ζητά να επέμβει αμέσως το κράτος και να εξασφαλίσει την ελευθερία της σκέψης των ανθρώπων του πνεύματος, οι οποίοι βοηθούν στην άνοδο της πνευματικής στάθμης του λαού και γενικότερα στην άνοδο του πολιτιστικού μας επιπέδου. Η διοίκηση του Σωματείου εκπληρώσει για την αποσταλείσα ανώνυμο επιστολή της οποίας οι απειλές δεν στρέφονται μόνον εναντίον του κ. Μυράτ, αλλά και εναντίον της θεατρικής δραστηριότητας και δύνανται ν' αποτελέσουν τροχοπέδη εις την εξέλιξιν της θεατρικής τέχνης. Πιστεύουμε ότι η ενέργεια αυτή προέρχεται από ανεύθυνα στοιχεία και ελπίζουμε ότι οι αρμόδιες αρχές θα λάβουν αμέσως δραστήρια μέτρα προς αντιμετώπιση μιας απαράδεκτου καταστάσεως και για την οποία το θέατρο εν τω συνόλω του θα αντιδράσει"...

Αλλά και οι εκπρόσωποι των δύο άλλων θεατρικών

οργανώσεων, ο τότε πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων, ο Γιώργος Ασημακόπουλος και ο πρόεδρος της Πανελληνίου Ενώσεως Ελευθέρου Θεάτρου, που ήταν ο Κώστας Μουσούρης, αντέδρασαν το ίδιο έντονα. Ο Γ. Ασημακόπουλος δήλωσε ότι "εφ' όσον πρόκειται περί ανωνύμου επιστολής, έστω κι αν υποψιάζεται κανείς ότι αποστολές είναι στοιχεία αντισημικά και εφ' όσον δεν είναι πρόσωπα κάπως γνωστά, ώστε να επισημανθούν, δεν μπορεί να ασχοληθεί κανείς σοβαρά με το ζήτημα".

Ο Κώστας Μουσούρης - όταν ρωτήθηκε από δημοσιογράφους - είπε, ότι "δεν σχολιάζει ανώνυμες επιστολές, γιατί πάντα περιέχουν κάτι το ύποπτο και ανέντιμο".

Ο Μυράτ είχε λάβει την επιστολή, δύο μέρες προτού το περιστατικό γνωσθεί στον Τύπο. Την έθεσε αμέσως υπόψη του τότε υφυπουργού Εσωτερικών, του Ευάγγελου Καλατζή, κι εκείνος διέταξε το αστυνομικό τμήμα της περιοχής να παρακολουθούνται οι παραστάσεις του θεάτρου από δύο αστυνομικά όργανα, τα οποία μετά το τέλος της βραδινής παράστασης συνόδευαν τον Μυράτ στο σπίτι του.

Η τέχνη ήταν πάντοτε από τη φύση της προοδευτική. Τα μηνύματά της ενοχλούσαν τους θιασώτες του ολοκληρωτισμού. Σε μια συνέντευξή του ο Κάρολος Κουν προς τον συνάδελφο κ. Γ. Πηλιχό, ο δημιουργός του "Θεάτρου Τέχνης" είχε επισημάνει ότι "η μαζική καθολική "παιδεία" και οι μέθοδοι ενημέρωσης και ψυχαγωγίας είναι συχνά επικίνδυνα πράγματα για την ψυχική και πνευματική εξέλιξη. Η λέξη "ρινκερίσις", για να θυμηθούμε τον Ιονέσκο, δεν πέθανε ούτε με τον Χίτλερ, ούτε με τον Στάλιν".

Η βέβηλη πράξη στην προτομή του Κουν φέρνει στη μνήμη τα όσα είχε πει ο Τζορτζ Όργουελ, τις προειδοποιήσεις του για τον τεράστιο κίνδυνο που μας απειλεί, τον κίνδυνο του κάθε είδους και χρώματος ολοκληρωτισμού. Αυτού του "συστήματος" που χρησιμοποιώντας την ανελέητη βία και το αδιστακτο ψέμα, απεργάζεται έναν κόσμο ατομικής και ομαδικής φρίκης. Ο αγκυλωτός σταυρός πάνω στην προτομή του δασκάλου έφερε μπροστά στα μάτια μας, σαν βουβή κινηματογραφική ταινία, τις παρελάσεις στο Βερολίνο, τα στρατόπεδα, τους φούρνους, τους χιλιάδες σκελετούς, τα βαγόνια φορτωμένα με κρατούμενους που ταξίδευαν προς το θάνατο.

Ο φασισμός δεν έλειψε και караδοκει, ανασυντάσσεται, παίρνει νέα μορφή, επιχειρεί ν' αλλοτριώσει τη γνώμη και τη μνήμη των ανθρώπων... Όταν ρώτησαν κάποτε τον Κάρολο Κουν τι τον τρόμαζε περισσότερο, εκείνος απάντησε κατηγορηματικά: "Η φτηνεία και η βία..."

Ήταν γραφτό, δύο χρόνια μετά το θάνατό του, να γίνει στόχος της φασιστικής βίας από "φτηνούς" υπανθρώπους, απ' αυτούς που θέλουν να βλέπουν στην ενωμένη Γερμανία την ανάσταση των φρικιαστικών τους ονείρων... Τώρα έρχεται και η είδηση από την Κολωνία: "Σαράντα χιλιάδες Γερμανοί ανήκουν σε οργανώσεις της άκρας δεξιάς, από τους οποίους 4.500 είναι "Σκίνχεντς" ή άλλου είδους βίαιοι νεοναζί. Τα κόμματα της άκρας δεξιάς, κυρίως το "Ντόιτσε Φολκούνιον", που εκπροσωπούνται στο τοπικό Κοινοβούλιο της Βρέμης, βλέπουν τον αριθμό των μ.λ.ών τους να αυξάνει κατά δύο χιλιάδες περίπου άτομα..."

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 Αθήνα

Τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Νισήμ Μαΐς

Πρόεδρος του ΚΙΣ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Η υποδοχή του Αρχираββίνου Κέρκυρας Ιακώβ Νεχαμά το 1931

Δημοσίευμα της "Ελευθερίας" Κέρκυρας

Από την εφημερίδα "Ελευθερία" (Κέρκυρα) της Τρίτης 13 Οκτωβρίου 1931 αναδημοσιεύουμε το παρακάτω κείμενο, που αφορά την άφιξη του τότε Αρχираββίνου Κέρκυρας Ιακώβ Νεχαμά στο νησί:

Σήμεραν το απόγευμα, δια του ατμοπλοίου "Φρίντων", αφίκετο ο δια Προεδρικού Διατάγματος τοποθετηθείς ως Αρχираββίνος Κέρκυρας κ. Ιακώβ Νεχαμά.

Εις τον Σοφολογιώτατον εγένετο επίσημος υποδοχή, εις ην παρέστησαν, πλην των Ισραηλιτών και πλήθος ετεροδόξων.

Άμα τη κατάπλω του ατμοπλοίου ανήλθεν επ' αυτού Επιτροπή διαφόρων Ισραήλ. Οργανώσεων εκ των κ.κ. Νισήμ Ματαθία, Σολομών Μουστάκη, Ιωσήφ Φέρρου, Σαβ. Μουστάκη ής και υπεδέχθη τον Σοφολογιώτατον.

Εν τη αποβάθρα ανέμενον τα Διοικ. Συμβούλια των Ισραηλ. Σωματείων μετά των Λαβάρων των.

Άμα τη αποβίβασει, ηυχήθη εις τον κ. Νεχαμά το ως "ευ παρέστη" εκ μέρους του Δήμου Κερκυραίων ο Δημοτικός Σύμβουλος κ. Γ. Βλάικος. Ο δε κ. Βίκτωρ Ελιέζερ προσεφώνησεν αυτόν εξ ονόματος του Ισρ. Λαού Κέρκυρας δια των εξής:

"Σοφολογιώτατε,

Την στιγμήν κατά την οποίαν νομίμω αποφάσει του κράτους, έρχεσθε μεταξύ του ποιμνίου σας, ως νόμιμος πλέον αυτού πνευματικός αρχηγός, ο Ισραηλιτικός κόσμος της Κέρκυρας σας εκφράζει, δι' εμού το ως "ευ παρέστη".

Μετά τόσας οδυνηράς περιπετειάς, η αγάπη του ποιμνίου σας θριαμβεύσασα, σας αμείβει σήμεραν δια του ειλικρινεστέρου αυτού χαιρετισμού και τρέφει ακλόνητον ιην πεποίθησιν ότι βοήθεια Υμών, το Ισραηλιτικόν στοιχείον της Κέρκυρας εξελισσόμενον υπό το κράτος των ανθρωπιστικωτέρων αρχών θα κατακτήση την θέσιν εκείνην, ήτις του ανήκει, μεταξύ των προσφιλών ετεροδόξων συμπολιτών μας.

Επιτρέψατε εξ όλης ψυχής με τον απονεμόμενον εις Υμάς εγκάρδιον χαιρετισμόν, ν' αναφωνήσω. "Ζήτω το Έθνος! Ζήτω η Κέρκυρα".

Είτα, προπορευομένης της Φιλαρμονικής "Μαντζάρου", μετέβησαν άπαντες εις το εν τη Πλατεία του 10ου Πεζ. Συντάγματος Ηρώων των πεσόντων, όπου ο Σοφολογιώτατος, μετά επιμνημόσυνον δέησιν κατέθεσε στέφανον δάφνης δια των κατωτέρω, άπαντα είπεν Εβραϊστί, ερμηνεύοντος του κ. Ιακώβ Μάτσα.

"Υπέρτατον επιτελών καθήκον, άμα τη επισήμω εγκαταστάσει μου μεταξύ του προσφιλούς μου ποιμνίου, καταθέτω τον στέφανον τούτον της τιμής και της ευγνωμοσύνης προς τους αλχημονήτους ήρωας οίτινες προσέφεραν την θυσίαν του ευγενούς αυτών αίματος υπέρ των δικαιών της Ελληνικής Πατρίδος μας.

Οι ωραίοι αγώνες τους οποίους ηγωνίσθητε, τιμημένοι νεκροί, κατακτούν θέσιν περιφανή εις τον βωμόν της ψυχής μας, και σας καθιστούν αξίους της αλήστου ευγνωμοσύνης μας.

Παρέχετε άμα παράδειγμα αξιομίμητον εις τους μεταγενεστέρους οίτινες παρ' Υμών διδάσκονται την πραγματοποίησιν της αρχαίας ρήσεως, ότι "Πατρός και μητρός και προγόνων απάντων τιμώτερον εστίν η Πατρίς". Έστω αιωνία η μνήμη σας και άσβεστος εις τας ψυχάς όλων μας".

Μεθ' ό η "Μαντζαρος" επαιάνισε τον Ελληνικόν Ύμνον. Εκείθεν, δια σειράς αυτοκινήτων κατέληξαν εις τον Σύλλογον "Ομόνοια", όπου εγένετο δεξίωσις εις ην προσήλθε πλήθος Κόσμου Ισραηλιτών και μη ίνα συγχαρώσιν τον Αρχираββίνον όστις εξήλθεν εις την είσοδον του Συλλόγου και δι όλίγων ηυχαιρίστηκε δια την υποδοχήν.

Κατά την ώραν της δεξιώσεως, εν τη πληθούση αιθούσῃ του Συλλόγου, εξεφώνησε λόγον ο κ. Ηλ. Μπαλέστρας, επών μεταξύ άλλων και τα εξής:

"Εβραϊκέ Λαέ και Σοφολογιώτατε Αρχираββίνε Κερκύρας,

Η σημερινή ημέρα πρέπει να γραφή με χρυσά γράμματα εις την ιστορίαν της Ισραηλιτικής Κοινότητος Κερκύρας. Ο σημερινός θρίαμβος, είναι ο θρίαμβος του δικαίου. Ο εξευτελισμός τον οποίον υπέστη η ραβινική έδρα της Κερκύρας από μερικούς αντιπροσώπους, αυτών της Κοινότητος και το μαργύριον και η ταπεινώσις που υπέστητε υμείς Σοφολογιώτατε, θα ριφθώσι εις την λήθην, θα παραμείνη δε ο θαυμασμός δια την αυταπάρνησιν σας και την αξιοπρέπειάν σας, όστις δεν εξητήσατε την επέμβασιν της Αγγλικής Πρεσβείας δια να αναγνωρισθῇ η σύμβασις που έχετε με την Κοινότητα, αλλ' εξητήσατε να τεθήτε υπό την προστασίαν του Ελληνικού Κράτους και το Κράτος, βλέπον τον σεβασμόν σας προς αυτό, όπερ σας επιλοξένησε, προέβη ταχέως εις αναγνώρισιν σας ως Έλληнос πολίτου και σας διώρισεν Αρχираββίνον Κερκύρας.

Ο διορισμός σας παρά της Σ. Κυβερνήσεως έθεσε δια παντός τέρμα εις πραξικοπήματα και εισηθητισμούς των μελών της Διοικήσεως της Κοινότητος.

Εξηγεί είτα, ο κ. Μπαλέστρας, τας ενεργείας του δια την προς αυτόν ανατεθείσα εντολήν και καταλήγει ως εξής:

"Δεν παραλείπομεν να ευχαριστήσωμεν την ευγενή Κερκυραϊκήν κοινωνίαν, ήτις ετάχθη παρά το πλευρόν μας, εκ πεποιθήσεως ότι υποστηρίζει το δίκαιον και την ηθικήν. Επίσης, δεν παραλείπομεν να ευχαριστήσωμεν τον Κερκυραϊκόν Τύπον, όστις μας ενίσχυσεν εις τον αγώνα μας, άνευ ουδενός συμφεροντολογικού σκοπού.

Σοφολογιώτατε, είσθε πλέον Αρχираββίνος Έλλην, Αρχираββίνος όλων των Ισραηλιτών Κερκύρας, με επίσημον του κράτους διορισμόν. Ο σεβασμός προς υμάς επιβάλλεται και ως εκ του αξιώματος, αλλά και λόγω του Κράτους όπερ σας διώρισε και όπερ ενδιαφέρεται δια την ησυχίαν των συμπολιτών του".

Η προσέλευσις κόσμου συγχειρομένου τον Σοφολογιώτατον εξηκολούθησε και μετά την δεξίωσιν.

Η Εθνική προσφορά του Ιωσήφ Λόβιγγερ

Του κ. ΓΕΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ, π. υπουργού

Αισθάνομαι ιδιαίτερη την τιμή και την προνομία της αναθέσεως σε μένα εκ μέρους του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της ομιλίας για την προσωπικότητα και το έργο του Ιωσήφ Λόβιγγερ.

Και είναι ανθρώπινη η συγκίνηση που με κατέχει όταν αναφέρομαι σε έναν εκλεκτό φίλο και σε εκείνον που εσήτηριξε με τους αγώνες του για πολλές δεκαετίες ως ηγέτης του τον Ελληνικό Εβραϊσμό.

Έχουν περάσει περισσότερα από 30 χρόνια από τότε που παρακολουθώ από πιο κοντά τα προβλήματα της Εβραϊκής Κοινότητας της Ελλάδος.

Ως διευθυντής και εκδότης περιοδικών και εντύπων που ανεφέροντο στον Εβραϊσμό, είχα την ευκαιρία να συνεργασθώ και να συνδιαλαγώ με πολλούς παράγοντες της Κοινότητας και να ζήσω τους προβληματισμούς τους και τις ανησυχίες τους.

Αναμφίβολα ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εκάλυψε με την δυναμική και ουσιαστική παρουσία του στα θέματα του Εβραϊσμού τα περισσότερα από τα μεταπολεμικά χρόνια, σαράντα και περισσότερα χρόνια.

Αλλά η ανθρωπιστική του δραστηριότητα αρχίζει από τα πολύ πρώιμα χρόνια του.

Γεννημένος το 1914 στην Ουγγαρία, φθάνει το 1933 μετά το μπακαλορέα στην Ελλάδα και αρχίζει αμέσως πρωτοβουλίες περιθάλψεως Εβραίων προσφύγων των Ναζί. Βοήθησε εκατοντάδες πρόσφυγες στη φυγάδευση και διεκπεραίωσή τους στην Παλαιστίνη.

Με την ιταλική κατοχή της χώρας τον βρίσκουμε στις γραμμές της εθνικής αντιστάσεως κατά των Ιταλών. Τον συλλαμβάνουν και τον κλείνουν στις φυλακές Αβέρωφ, μάλιστα στο ίδιο κελί με τον Γεώργιο Παπανδρέου, μετέπειτα πρωθυπουργό της χώρας.

Εκεί θα πάρει το πρώτο βάπτισμα της εξοικειώσεώς του με την ελληνική πολιτική ζωή, που θα τον βοηθήσει αργότερα ως ηγέτη του Ελληνικού Εβραϊσμού να επιτυγχάνει μια εντυπωσιακή ισορροπία και απόσταση από τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, αλλά ταυτόχρονα να διατηρεί εξαιρετικές προσωπικές σχέσεις με το σύνολο της πολιτικής ηγεσίας της χώρας.

Κατά τη γερμανική κατοχή ο Ιωσήφ Λόβιγγερ συνέχισε εντατικότερα την αντιστασιακή του δράση. Δύο από τα σημαντικότερα επιτεύγματά του εκείνης της εποχής είναι η φυγάδευση του Αρχιεραββίνου Αθηνών Ηλία Μπαρζιλάι και η καταστροφή των καταλόγων των μελών της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών προτού κατασχεθούν από τους Ναζί.

Το 1944 συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς, αλλά προ της μεταφοράς του στο 'Αουσβιτς κατορθώνει να δραπετεύσει. Φευ, είναι ένας από τους ελάχιστους Έλληνες - Εβραίους που κατόρθωσε να δραπετεύσει.

Κρύβεται από Χριστιανούς συμπολίτες επί 6 μήνες και τελικά φυγαδεύεται με την γυναίκα του στην Παλαιστίνη από ομάδα ανταρτών υπό την καθοδήγηση του γνωστού πολιτικού Μανώλη Κοθρή.

Στην Παλαιστίνη διετέλεσε αξιωματούχος του εν εξορία Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού.

Το 1945 επιστρέφει στην Ελλάδα, όπου ιδρύει την Φαρμακευτική Εταιρεία ΧΗΦΑΡ, την οποία διηύθυνε επί 35 περίπου χρόνια μέχρι της συνταξιοδότησεώς του.

Από το 1950 - 1961 διετέλεσε Ταμίας και Αντιπρόεδρος

της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών. Πρωτοστάτησε στις διαπραγματεύσεις με την τότε Δυτική Γερμανία για την απόδοση αποζημιώσεων στα θύματα των Ναζί.

Από το 1961 - 1967 εκλέγεται Αντιπρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου.

Από το 1967 - με διακοπή δύο ετών - μέχρι του θανάτου του Πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Ελλάδος.

Ακόμη, από το 1983 μέχρι του θανάτου του Αντιπρόεδρος του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συνεδρίου. Είναι ο πρώτος και ο μόνος Έλληνας που εκλέγεται στο αξίωμα αυτό.

Ο Ιωσήφ Λόβιγγερ στην πολυετή αυτή δραστηριότητά του επραγματοποίησε πολλές επισκέψεις στις ΗΠΑ, όπου είχε συναντήσεις με Γερουσιαστές, Βουλευτές, Δημάρχους και ηγέτες του Αμερικανικού Εβραϊσμού για την υποστήριξη των ελληνικών θέσεων και την ενίσχυση του τουρισμού προς την Ελλάδα.

Με την έντονη αυτή παρουσία του ο Ιωσήφ Λόβιγγερ εχάραξε και εσφράγισε την πορεία του Ελληνικού Εβραϊσμού τις τελευταίες δεκαετίες, ενώ υπήρξε σημαντικός παράγων της ελληνικής κοινωνίας.

Είναι χαρακτηριστική η αποστολή - με το θάνατό του - θερμών συλλυπητηρίων προς το Κεντρικόν Ισραηλιτικόν Συμβούλιον προσωπικοτήτων της χώρας μας και του εξωτερικού που εξέφραζαν την οδύνη τους για το χαμό του.

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδος κ. Κωνσταντίνος Μητσοτάκης εχαράκτησε τον Ιωσήφ Λόβιγγερ διακεκριμένο πολίτη της Ελλάδος, εξέχον στέλεχος της Ισραηλιτικής Κοινότητας και αγωνιστή της Ελευθερίας με ηρωική δράση κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ ο Πρόεδρος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου έγραφε ότι η απώλειά του είναι μεγάλη για μια ολόκληρη γενιά Εβραίων που χάνουν έναν θαρραλέο ηγέτη, ένα μεγάλο υπέρμαχο των εβραϊκών θεμάτων.

Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολιτεύσεως κ. Ανδρέας Παπανδρέου εξέφρασε ανάλογες απόψεις κατά το θάνατο του Ι. Λόβιγγερ.

Υπήρξε πραγματικά εμπνευσμένη η αποστολή δωρεών του ΚΙΣ για το θάνατό του στο Φιλόπτωχο Ταμείο της Αρχιεπισκοπής Αθηνών και στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, όπου τότε ήμουν ο Πρόεδρος του.

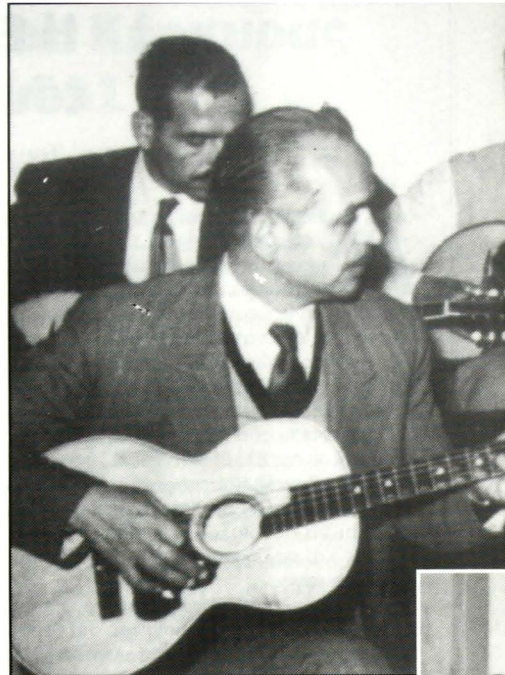
Προς την Αρχιεπισκοπή, το συνοδευτικό έγγραφο ανέφερε ότι η δωρεά αυτή συμβολίζει τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αειμνηστος Πρόεδρος για τη συνεργασία των παραγόντων των θρησκειών μας, ως επίσης και τα αισθήματα που διακατέχουν το σύνολο του ελληνικού εβραϊσμού, ενώ προς τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό το έγγραφο εξηγούσε ότι "η δωρεά συμβολίζει τις αέναες προσπάθειες που σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του κατέβαλε ο αειμνηστος Πρόεδρος για τη συνεργασία των ανθρώπων αδιακρίτως φυλής, θρησκείας και εθνικότητας".

Αυτά τα δύο κείμενα ασφαλώς απεικονίζουν την προσωπικότητα, το έργο και την προσφορά του Ιωσήφ Λόβιγγερ. Και με αυτή την εικόνα η μορφή του θα μείνει ανεξίτηλη στη μνήμη μας.

(Λόγος που εκφωνήθηκε στη Συναγωγή Αθηνών στις 2 Μαρτίου 92, στο Πολιτικό Μνημόσυνο του Ιωσήφ Λόβιγγερ)

Η Στέλλα Χασκίλ με τον Γιώργο Μιτσάκη

Επάνω:
Η Σ. Χασκίλ
με τον Οδυσσέα Μοσχονά

Κάτω:
Ομάδα καλλιτεχνών μεταξύ των
οποίων διακρίνονται (από αριστερά)
ο Γ. Μιτσάκης, η Στέλλα Χασκίλ,
ο Χρηστάκης.
Δεξιά ο σύζυγος της Σ. Χασκίλ, κ.
Ιακώβ Ιεχασκέλ,
ο οποίος μας παραχώρησε τα στοιχεία
και τις φωτογραφίες

Μια Εβραία

Λίγα λόγια για τη Στέλλα Χασκίλ

Η Στέλλα Χασκίλ γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1918 από πολυμελή εβραϊκή οικογένεια. Είχε πέντε αδελφές κι έναν αδελφό ο οποίος χάθηκε κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το πατρικό όνομά της ήταν Στέλλα Γαέγου.

Τον Δεκέμβριο του 1945 με τη λήξη του Πολέμου, η Στέλλα Χασκίλ παντρεύτηκε με τον Ιακώβ Ιεχασκέλ, από την Θεσσαλονίκη, ο οποίος είχε μόλις γυρίσει από το στρατόπεδο του Άουσβιτς ύστερα από διόμιση χρόνια. Μετά το γάμο της άλλαξε το επίθετό της σε Χασκίλ, επίθετο με το οποίο έγινε γνωστή ως μια από τις μεγαλύτερες ερμηνεύτριες του ρεμπέτικου τραγουδιού.

Κατά την Κατοχή η Σ. Χασκίλ τραγουδούσε σε κέντρο κοντά στην Ομόνοια, το οποίο δια-

Λαϊκή τραγουδίστρια

ητρούσε η οικογένεια Μπερνάν. Συνεργάστηκε με τον συνθέτη Απόστολο Καλδάρα ερμηνεύοντας το "Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι", με τον Βασίλη Τσιτσάνη, τραγουδώντας μαζί του την "Ντερμπεντέρισα". Η Σ. Χασκίλ γνώρισε τη μεγάλη επιτυχία το 1947 τραγουδώντας με τον Λάφκα το "Σεβιλιάνες". Το 1948 τραγουδούσε στην Δράμα με τον Γιώργο Παπαδόπουλο, τον Στεφανάκη, τον Φέγκα Σιών και την Λέλα Παπαδοπούλου. Τραγουδούσε επίσης στο κέντρο "Ροσινιόλ" με τον Γιώργο Μισοάκη, στο "Πιγάρ" με τον Μανώλη Χιώτη, στον "Τζίμυ του Χοντρού" μαζί με τους Μισοάκη και Χρηστάκη. Στη Θεσσαλονίκη τραγουδούσε στους Σταυράκη με τον Μπάμπη Μπακάλη. Συνεργάστηκε επίσης με τους Χαρ. Βασιλειάδη, Δ. Ρουμελιώτη, Μίνγκα και Τσανάκα. Την περίοδο '48 - '49 τραγουδούσε με τον Τόνη Μαρούδα στην Καστέλα. Το '50 - '51 στις Τζιτζιφιές στο κέντρο του "Γιώργου" με τον Οδ. Μοσχονά.

Μερικές από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της ήταν: "Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι", "Ντερμπεντέρισα", "Πέφτουν οι σφαίρες σαν το χαλάζι", "Χτυπούν οι καμπάνες θλιβερά", "Κάποια μάνα αναστενάζει" κ.ά. Συνεργάστηκε με τις δισκογραφικές εταιρείες "Κολούμπια" και "Μίνως Μάτσας" κυκλοφορώντας μεγάλες επιτυχίες σε δίσκους γραμμοφώνου. Πέθανε στις 27.2.1954 σε ηλικία μόλις 36 ετών.

Επιστολές στα ΧΡΟΝΙΚΑ

□ Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός και ο κατοχικός πρωθυπουργός κ. Λογοθετόπουλος: Ο δημοσιογράφος κ. **Δημ. Κούκουνας** - Αθήνα - γράφει προς το Κεντρικό Ισραηλितικό Συμβούλιο Ελλάδος:

«Σε ένα από τα κείμενα που διανείμετε σήμερα στις εφημερίδες για την επέτειο των 500 χρόνων από την έξοδο των Εβραίων από την Ισπανία, αναφέρεστε στο "Σύντομο ιστορικό για τις Ισραηλιτικές Κοινότητες στην Ελλάδα", όπου κάνετε μνεία για την περίοδο της κατοχής 1941 - 44.

Θα σας παρακαλούσα στο σημείο εκείνο όπου προβάλλεται μια επικοινωνία του τότε Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού με τον κατοχικό πρωθυπουργό Κων. Λογοθετόπουλο, με θέμα την υποστήριξη των Εβραίων της Ελλάδος, να λάβετε υπόψη σας την ιστορική αλήθεια, που έχει ως εξής:

Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός πράγματι απέστειλε έγγραφο προς τον Λογοθετόπουλο, προσυπογραμμένο από τους εκπροσώπους των πνευματικών και επαγγελματικών οργανώσεων. Το ιστορικό όντως εκείνο έγγραφο φέρει ημερομηνία 23.3.1943 (περιλαμβάνεται αυτούσιο στο προαφάτως εκδοθέν βιβλίο μου "Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός", εκδόσεις ΜΕΤΡΟΝ, σ.σ. 176 - 178), αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μέμφεται για αδράνεια κ.λπ. τον κατοχικό πρωθυπουργό, όπως εξάλλου με μια απλή ανάγνωση μπορεί κανείς να διαπιστώσει.

Το σημαντικότερο είναι όμως, ότι το έγγραφο προς Λογοθετόπουλο είναι κατά πέντε ημέρες μεθύτερο της διαμαρτυρίας του ίδιου προς τον Γερμανό πληρεξούσιο 'Αλτενμπουργκ (18.3.1943), ενώ η δεύτερη διαμαρτυρία του - γραπτή και αυτή - υπήρξε και στις 22.3.1943. Και πάλι, δηλαδή, προ του εγγράφου του Δαμασκηνού και λοιπών. Πιθανό να μη γνωρίζετε τα δύο εκείνα - εξίσου ιστορικά - έγγραφα, τα οποία όμως επιτάχυναν την απονομή του Λογοθετόπουλου από την εξουσία (μετά 15 ημέρες), όπως επισημαίνω (ό.π., σ. 175).

Αυτά ως προς την ιστορική αλήθεια, δοθέντος ότι ο συντάκτης του προαναφερθέντος κειμένου σας προφανώς δεν είναι ενήμερος των υπέρ των ομοθησκών σας ενεργειών του κατοχικού πρωθυπουργού».

Συνέχεια από τη σελ. 2

πινούσει και να κατασκευάσει η ανθρώπινη επιστήμη. Οι Αμερικανοί πιλότοι έριξαν στη Χιροσίμα την πρώτη ατομική βόμβα και σε λίγες μέρες μια δεύτερη στο Ναγκασάκι. Η καταστροφή ήταν ολοκληρωτική και ο πόλεμος τελείωσε. Ο εικοστός αιώνας αποκάλυπτε μια φρικαλέα εικόνα της ανθρώπινης ιστορίας, που δεν είχε προηγούμενο, που απειλούσε όμως όχι μια κάποιοι εμπόλεμο, αλλά την ανθρωπότητα ολόκληρη. Και όταν την ατομική βόμβα την απέκτησαν και οι Σοβιετικοί, οι δύο υπερδυνάμεις αναγκάστηκαν να διατηρήσουν την ειρήνη με την "ισορροπία του τρόμου", όπως πολύ εύστοχα την χαρακτήρισαν. Έτσι ο κόσμος διαιρέθηκε στα δύο, στην Ανατολική Ευρώπη επιβλήθηκαν κομμουνιστικά καθεστώτα, στη Δυτική υπήρχαν πάντα τα δημοκρατικά και ο χωρισμός και η εχθρότητα εκφράστηκαν με δύο στρατιωτικά συγκροτήματα, του ΝΑΤΟ και της Βαρσοβίας, που αποκαλούνταν αμυντικά. Σήμερα όλα αυτά αποτελούν παρελθόν, αφού οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κατέλυσαν τα κομμουνιστικά καθεστώτα, αποκαλύπτοντας την ολοκληρωτική αποτυχία τους. Το όνειρο των ανθρώπων για μια ιδανική πολιτεία έσβησε, για την ώρα τουλάχιστον.

Αξίζει να προσθέσουμε σ' αυτό το σημείο, πως ο αιώνας μας ανέβασε στο βάθρο του θρύλου περισσότερες ιστορικές μορφές από κάθε προηγούμενο, κυρίως στις χώρες με αυταρχικά καθεστώτα, για να τις αρνηθεί και να τις αναθεματίσει την μια ύστερα από την άλλη. Ο Λένιν, ο Στάλιν, ο Μάο Τσε Τουνγκ από τη μια, ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ από την άλλη, θεοποιήθηκαν σχεδόν από τους οπαδούς και τους υπηκόους των, για να αναθεματίζονται σήμερα από όλους, ακόμα και από τους διαδόχους των.

Αν όμως η πολιτική ιστορία του αιώνα μας πρέπει να αποτελέσει παράδειγμα αρνητικό για τους απογόνους μας, η ιστορία του πολιτισμού, ιδιαίτερα της επιστήμης, έχει να επιδείξει μοναδικά επιτεύγματα, τέτοια που μπορούμε να τον χαρακτηρίσουμε μοναδικό στην ανθρώπινη ιστορία. Πολλά απ' αυτά έχουν γίνει κοινό κτήμα όλων μας και μολονότι έχουν αλλάξει τη ζωή μας και είναι κυριολεκτικά θαυμαστά, τα θεωρούμε αυτονόητα και δεν τα εκτιμούμε ίσως όσο θα το αξίζαν. Ας σκεφθούμε ένα από τα πιο απλά και καθημερινά, το αεροπλάνο. Οι αποστάσεις επάνω στη γη έχουν εκμηδενισθεί και η συμπεριφορά μας έχει ολότελα μεταβληθεί με την εκμετάλλευσή του χρόνου. Το ραδιόφωνο και στη συνέχεια η τηλεόραση έδωσαν τη δυνατότητα της άμεσης πληροφόρησης σε όλους σχεδόν τους ανθρώπους με απεριόριστες συνέπειες στην εκτίμηση των γεγονότων, την κρίση μας γι' αυτά και την αντίδρασή μας.

Αλλά το μέγιστο επίτευγμα της τεχνολογίας που άνοιξε καινούργιους, απροσδόκητους δρόμους στην επιστημονική έρευνα ήταν η ανακάλυψη των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ομολογώ πως μου είναι αδύνατον να συλλάβω τη λειτουργία αυτών των θαυμαστών οργάνων που κατορθώνουν με τους καταπληκτικούς συνδυασμούς των και την απίστευτη λειτουργία τους να λύνουν τα πιο περίπλοκα προβλήματα σε χρόνο σχεδόν μηδενικό, κάτι που το ανθρώπινο μυαλό θα χρειαζόταν μέρες ή και μήνες για να επιτύχει, αν τελικά το κατόρθωνε. Έτσι έδωσαν τη δυνατότητα σε όλους τους επιστήμονες να προσχωρήσουν με απροσδόκητους ρυθμούς στις έρευνές τους και να επιτύχουν αποτελέ-

σματα που θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιήσουν χωρίς αυτούς. Από τη φιλολογία ως τη γενετική και από την ψυχολογία ως τη φυσική, όλοι οι ερευνητές εργάζονται σήμερα με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών υπολογιστών (είναι περιττό να αναφέρω, πως και στην καθημερινή μας ζωή έχουν πια κυριαρχήσει για πολύ πρακτικές και άμεσες ανάγκες).

Αν όμως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές αποτελούν ένα μέγιστο επίτευγμα της τεχνολογίας του αιώνα μας, είναι αναμφισβήτητο πως το μέγιστο επιστημονικό επίτευγμα αυτού του αιώνα αποτελεί η διάσπαση του ατόμου, που είναι ένας από τους δύο μεγάλους σταθμούς της ιστορίας του ανθρώπου. Ο πρώτος βέβαια είναι η ανακάλυψη του τροχού. Από τότε ως τις ημέρες μας η φωτιά και ο τροχός υπήρξαν τα μέσα για όλες τις ανθρώπινες κατακτήσεις με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Με τη διάσπαση του ατόμου και την απελευθέρωση των απεριόριστων δυνάμεων της ύλης, ο άνθρωπος απόκτησε το πιο φοβερό όπλο για να γίνει κυρίαρχος του κόσμου. Στο χέρι του είναι να κάνει φρόνιμη και ωφέλιμη χρήση του. Είναι τραγικό να σκέφτεται κανείς πως η πρώτη χρήση του όπλου ήταν πολεμική και οδήγησε στην εξόντωση χιλιάδων αθώων ανθρώπων. Όποια δικαιολογία κι αν επικαλεσθούν αυτοί που έριξαν τις ατομικές βόμβες στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, δεν μπορούν να βρουν ηθική δικαιώση. Φαίνεται όμως πως ο άνθρωπος συνειδητοποίησε πόσο παρανοϊκή θα ήταν η επανάληψη μιας τέτοιας ενέργειας και μολονότι συνέχισε να κατασκευάζει το φοβερό αυτό όπλο, όχι μόνο δεν τόλμησε να το ξαναχρησιμοποιήσει, αλλά προσπαθεί να το ελέγξει και να το αχρηστεύσει.

Με τις επιστημονικές και τεχνολογικές αυτές κατακτήσεις, ο άνθρωπος κατόρθωσε να πραγματοποιήσει ένα απίστευτο όνειρο: να ξεπεράσει τη γήινη ατμόσφαιρα, να φτάσει στο Φεγγάρι, να προσεληνωθεί σ' αυτό και να μεταφέρει στη Γη κομμάτια από την επιφάνειά του. Και τώρα στέλνει τους δορυφόρους του στους πιο μακρινούς πλανήτες, τους φωτογραφίζει και έχουμε τις εικόνες τους. Όλα αυτά, που θεωρούσαν ως πρόσφατα θέματα επιστημονικής φαντασίας, αποτελούν πια πραγματικότητα και κοινή γνώση.

Αλλά και σε όλους τους άλλους επιστημονικούς τομείς, τα επιτεύγματα του αιώνα μας είναι μοναδικά. Φτάνει να σκεφθούμε πως ουσιαστικά μονάχα δύο ασθένειες είναι πια ανίατες ή σχεδόν: ο καρκίνος και το Αϊδς, και ο μέσος όρος της ανθρώπινης ζωής έχει ξεπεράσει τα 75 χρόνια.

Έτσι οδεύουμε προς το τέλος του αιώνα μας, που είχε δύο πρόσωπα. Το ένα ήταν αποκρουστικό, με πολέμους που εξόντωσαν εκατομμύρια ανθρώπους και προκάλεσαν αφάνταστες καταστροφές και με το πιο φρικιαστικό έγκλημα της ανθρώπινης ιστορίας, το ολοκαύτωμα και εξόντωση των Εβραίων. Το άλλο είναι θαυμαστό, με επιτεύγματα μοναδικά, που προκάλεσαν ριζικές και τεράστιες μεταβολές στην ανθρώπινη ζωή. Όμως αυτά τα επιτεύγματα προκαλούν, μας λένε οι επιστήμονες, απειλητικές καταστροφές στο φυσικό περιβάλλον. Απομένει στην ανθρώπινη σύνεση να ελέγξει τις υπερβολές του.

[Δημοσιεύτηκε στο **Βήμα**, 9.2.1992. Το κείμενο αυτό αποτελεί το κύκνειο άσμα του μεγάλου Έλληνα και διαπρεπή επιστήμονα. Περιέχει διαπιστώσεις, αλλά και παραινήσεις προς τους νεότερους. Όπως με όλο του το έργο, έτσι και με το άρθρο αυτό, ο Ανδρόνικος ξεπέραν το πρόσκαιρο της ανθρώπινης ζωής και η προσφορά του διατηρεί αμείωτη τη λάμψη της.

[Οι υπογραμμιστές είναι του περιοδικού μας.]

English Summary

of the Contents of Issue No 120

(March - April 1992)

■ An article, by the late Professor **Manolis Andronikos**, on events and personalities which have left their marks on this century which is approaching its end, **refers to the annihilation of six million Jews** as "dreadful almost inconceivable crime committed by occupying forces whom we saw as barbaric and ruthless".

■ A study by the Greek Jewish writer Asser Moissis, published in 1964, refers to **ancient Jewish testimony as to the Greekness of Macedonia in the very earliest times.**

Verses taken from the Bible on the same subject are published by the journalist A. Saketos.

■ The historian Evangelos Hekimoglou describes credit policies in **Thessaloniki in the early 20th century**, when the *Jewish banks* were predominant.

■ Takis Lambrias, Member of the European Parliament, publishes his reminiscences of **Jewish life in Thessaloniki** in the period before the World War II.

■ A study by Dimitris Mavrideros refers to **the Jewish population of Chania** (Canea), in the island of Crete, during

the Venetian rule. The study is based on documents of the census of 1536.

■ An original study by the historian Iossif Siakis, based on sources in other languages, relates the life of **the Jewish community of Halkis during the period of Venetian rule (1209 - 1470).**

■ Fascism has not died out; it still lies in Wait: is the title of an article by the journalist G. Leontaritis on the **anti-Semitic activities of Neonazis**, which we republish.

■ Iakov Nehama, Chief Rabbi of **Corfu**, arrived on the island on 13 October 1931. The local newspaper reports of the reception ceremony is republished.

■ On the occasion of the first anniversary of the death of **Joseph Lovinger**, leader of the Jewish Community in Greece, we publish the address by former Minister Gerassimos Apostolatos delivered in the Athens Synagogue, on 2 March 1992.

■ A brief biographical note on the Greek Jewish popular singer **Stella Haskil** gives details of her most successful songs.

